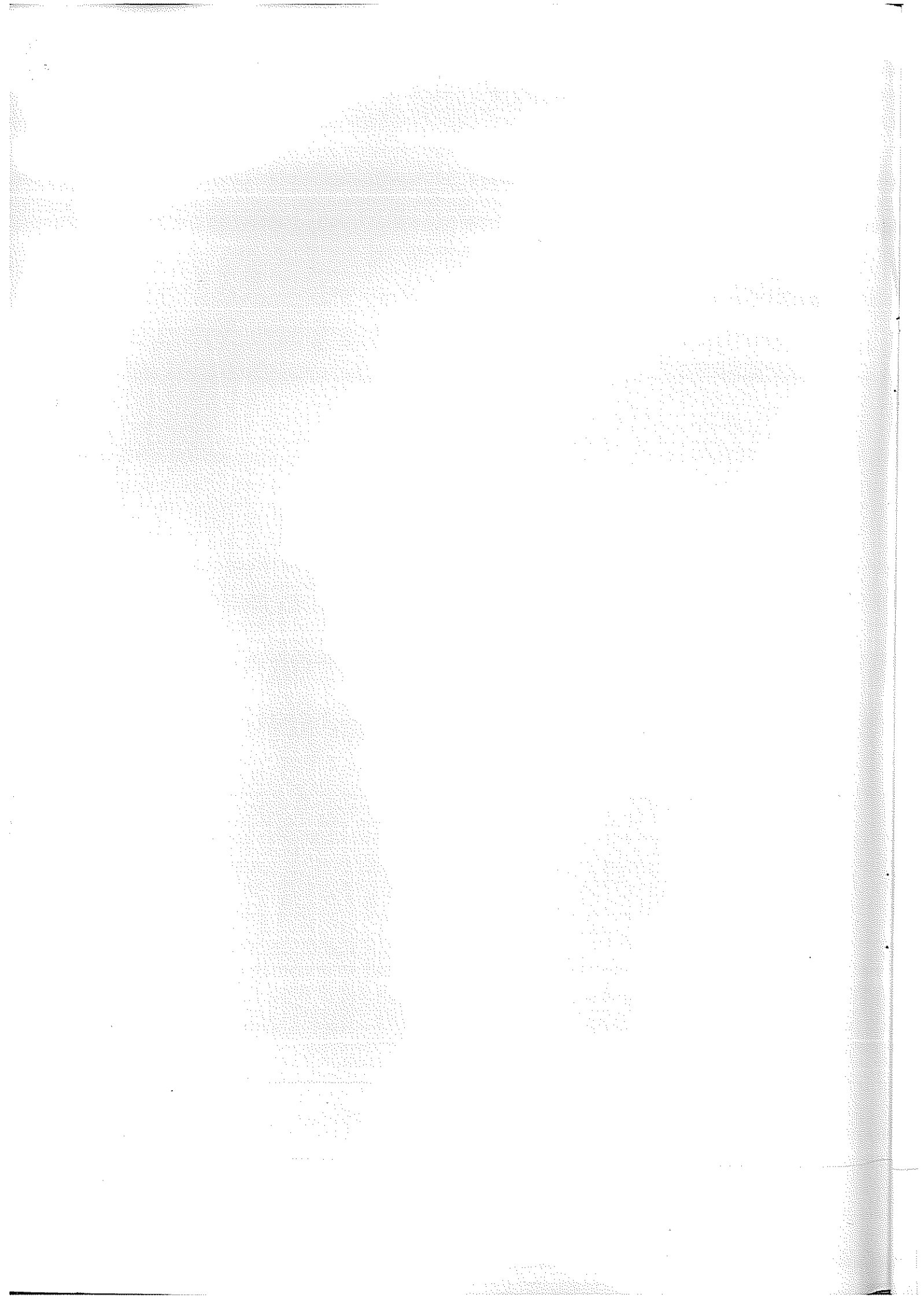

7

7

Δελτίο συνδέσμου έλληνίδων έπιστημόνων

Τριμηνιαία περιοδική έκδοση του Συνδέσμου ΕΛ-
ληνίδων Επιστημόνων - Βουλής 44α - Αθήνα 118
- τηλ. 323.4268

Συντάσσεται από Επιτροπή. Υπεύθυνος σύμφωνα
με το νόμο: Αμαλία Φλέμιγκ, Πρόεδρος Σ.Ε.Ε Κα-
νάρη 23 Αθήνα.

Τεχνική Επιμέλεια
Ε. Λαμπρινός
Αθήνα - τηλ. 3634306

Πιστεύοντας πως η επικοινωνία μέσω του Δελτίου
θα πρέπει να γίνει στενότερη και *τακτικότερη*,
καλούμε όλες εσάς να δώσετε ενεργά τη βοήθειά
σας απευθείας στη σύνταξη, είτε με συνεργασίες
σας είτε με υποδείξεις σας για το περιεχόμενο. Θα
δημοσιεύουμε επίσης κάθε ενδιαφέρουσα επιστο-
λή σας.
Η Συντακτική Επιτροπή.

Τα ενυπόγραφα άρθρα απηχούν τις γνώμες των
αρθρογράφων, χωρίς να αποτελούν και απόψεις
του Συνδέσμου.

Τα κείμενα, είτε δημοσιευθούν είτε όχι, δεν επι-
στρέφονται.

Τα προηγούμενα τεύχη του Δελτίου διατίθενται
στα γραφεία του Συνδέσμου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Κύριο άρθρο.....	2
2. Πρόγραμμα σεμιναρίου.....	3
3. Γυναίκα: Αθηνάς Βουγιούκα - Γιόκαρη «Καταβολές τού γυναικείου ζητήματος στην προϊστορία».....	5
4. Φιλοσοφία.....	12
5. Περιβάλλον: Ορέστη Μ. Αγγελίδη «Η ρύπανση της ατμό- σφαιρας».....	14
«Ελευσίνα».....	18
6. Δραστηριότητες: «Διάσκεψη Κοπεγχάγης.....	21
«Η αναμόρφωση του Οικογενειακού Δικαίου και οι προτά- σεις της Νομικής επιτροπής του Σ.Ε.Ε.».....	
7. Βιβλιογραφία.....	31

Ο Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων οργανώνει Σεμινάριο με θέμα τὸ «Κακοποιημένο παιδί» ἀπὸ 19 ἕως 21 Δεκεμβρίου 1980 στὸ Εθνικὸ ἴδρυμα Ἐρευνῶν.

Τὸ Σεμινάριο ἔχει σκοπὸ νὰ τοποθετήσῃ, γιὰ πρώτη φορὰ στὴ χώρα μας, καὶ νὰ συζητήσῃ υπεύθυνα καὶ μὲ ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση τὸ μεγάλο αὐτὸ πρόβλημα τῆς κακοποίησης τοῦ παιδιοῦ -ειδικότερα στὸ περιβάλλον του, στὸ σπίτι καὶ στὸ σχολεῖο.

Μέσα στὰ ἴδια πλαίσια, τὸ Σεμινάριο πρέπει νὰ συζητήσῃ γενικότερα τὰ προβλήματα, τῆς ἐγκατάλειψης καὶ ἐκμετάλλευσης τοῦ παιδιοῦ κύρια στὴν ἐργασία καὶ τὴν ἐυθύνη συνέχεια τῆς κοινωνίας γιὰ τὴν προστασία του. Ἔτσι τὰ θέματα καὶ ἰδιαιτέρως οἱ συζητήσεις, στίς οποίες δίνεται μεγάλη σημασία, σκοπεύουν νὰ καλύψουν ὅλες αὐτὲς τίς πλευρὲς τοῦ προβλήματος: ἰατρικὴ, κοινωνικὴ, παιδαγωγικὴ, νομοθετικὴ κ.λ.π. Στὸ Σεμινάριο θὰ λάβουν μέρος καὶ θὰ εισηγηθοῦν πάντως τὰ θέματα ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένοι ἐιδικοί διεθνούς κύρους. Ὁ στόχος μας εἶναι τὸ Σεμινάριο, μέσα ἀπὸ τὴ δυναμικὴ τῆς ἀνάληψης καὶ συζήτησης καὶ τὴν παραπέρα ἐπεξεργασία τῶν δεδομένων ἀπὸ Ὁμάδες Ἐργασίας, νὰ καταλήξῃ σε χρήσιμα συμπεράσματα καὶ προτάσεις.

Ἀπευθυνόμαστε σὲ ὅλους τοὺς σχετικούς Ὄργανισμούς καὶ Ὑπηρεσίες, Ἰνστιτούτα, Ἐταιρίες καὶ Συλλόγους καὶ γενικά σὲ ὅλους ἐκείνους ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ θέμα νὰ δηλώσουν συμμετοχὴ.

Ὁ Σύνδεσμος εὐχαριστεῖ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν γιὰ τὴν οικονομικὴ βοήθεια ποὺ παρέχει γιὰ τὴν ὁργάνωση τοῦ Σεμιναρίου.

**ΑΜΑΛΙΑ ΦΛΕΜΙΝΓΚ
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ Σ.Ε.Ε.**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ
19 Δεκ. 1980

08.00-08.45: Εγγραφή
09.00-09.30: Έναρξη

«ΚΑΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΠΑΙΔΙ»

Πρόεδρος: Άσπα Παπαθανασοπούλου, φιλόλογος
09.30-10.00: «Η Επιστημονική και Κοινωνική Διάσταση του Προβλήματος» DR. A.W FRANKLIN
10.00-10.30: «Το Πρόβλημα και οι κοινωνικές μας ευθύνες για την αντιμετώπισή του» E. Μαρούλη
10.30-11.00: Διάλειμμα
11.00-12.00: «Ομαδική εργασία και προστασία του Παιδιού» MR. JOHN RICKETT REGIONAL SOCIAL WORK MANAGER
12.00-13.00: Ανοιχτή συζήτηση στις ανωτέρω εισηγήσεις

«ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΟ»

Πρόεδρος: DR. YVES ROUMAJON
15.00-16.00: «Καταπίεση του παιδιού στο σπίτι»
«Το κακοποιημένο παιδί και η οικογένειά του στο περιβάλλον του σπιτιού. Έρευνα και παράγοντες θεραπείας». MR. RAY CASTLE NATIONAL CHILD ABUSE CONSULTANT
«Καταπίεση στην οικογένεια» Λουκία Μπεζέ - Ψυχολόγος
16.00-16.50: «Καταπίεση του παιδιού στο σχολείο»
Μαρία Γουδέλη εκπαιδευτικός, Μαρία Μέλλου εκπαιδευτικός
16.50-17.10: Διάλειμμα
17.10-18.00: «Προβλήματα παιδιών διαζευγμένων γονιών» Φαλιά STROBEL-Δριβα
«Ανοησία και Αλαζονεία αιτία κακοποίησης» Με J. V-ERDEAUX BIOLOGISTE PSYCHOLOGIE ET NEUROPHYSIOLOGIE A LA PRISON DE FRESNES POUR JEUNES DELINQUANTS

18.00-19.00: Συζήτηση στρογγυλής Τράπεζας με θέμα: «Η Διεθνής Εμπειρία στο Πρόβλημα του κακοποιημένου παιδιού»

Συντονιστής: I. Τσιάντης

1. «Η ανεύρεση και επισήμανση στις περιπτώσεις κακοποίησης» MR JEAN CLAUDE XUEREB
2. «Διεθνής Εμπειρία για την κακοποίηση και παραμέληση του παιδιού» MR. RAY CASTLE NATIONAL CHILD ABUSE CONSULTANT

ΣΑΒΒΑΤΟ
20 Δεκ. 1980

«ΤΟ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟ ΠΑΙΔΙ»

Πρόεδρος: Λίλα Χριστοφορίδου Δικηγόρος
08.30-09.00: «Εργασία και Συνθήκες Εργασίας. Η Εκμετάλλευση του παιδιού. Η νομοθετική άποψη». Βάνα Ντάϊκου Δικηγόρος.
09.00-09.30: Άλλες ανακοινώσεις επί του θέματος.
Ομιλητές: Εργαζόμενοι μαθητές, Κλωστοϋφαντουργοί.
09.30-10.00: Συζήτηση
10.00-10.30: Διάλειμμα

«ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ»

10.30-11.00: «Τα Ιδρύματα «εναντίον» του παιδιού»
DR. YVES ROUMAJON
11.00-11.30: «Το παιδί στα Ίδρυμα» Όλγα Λάππα
11.30-12.00: «Η κατάσταση στα Ιδρύματα των παιδιών στην Ιταλία» PROF. UBERTO GATTI
12.00-12.30: Άλλες ανακοινώσεις επί του θέματος.
Ομιλητές: Απόφοιτοι Ορφανοτροφείου
12.30-13.00: Συζήτηση

Πρόεδρος: DR. A. W. FRANKLIN

15.00-16.30: «Η ανάγκη ψυχαγωγίας για την κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη του παιδιού» Καίτη

Βλαχογιάννη - Δαγκλή Ιστορικός Τέχνης, άλλοι τρεις ομιλητές

«Η ζωή του παιδιού στις μεγαλουπόλεις»

16.30-17.30: Συζήτηση

17.30-18.00: Διάλειμμα

18.00-18.30: «Προβλήματα παιδιών μεταναστών και πολιτικών προσφύγων»

18.30-19.00: Συζήτηση

19.00: Ανακοίνωση για τις Ομάδες Εργασίας

ΚΥΡΙΑΚΗ

21 Δεκ. 1980

09.00-12.00: ΟΜΑΔΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Α. «Κακοποίηση του Παιδιού και Νομοθετική Κατοχύρωση». Προτάσεις

Πρόεδρος:

Β. «Το Εργαζόμενο Παιδί και Νομοθετική κατοχύρωση». Προτάσεις

Πρόεδρος:

Γ. «Κοινωνική Προστασία του Παιδιού — Ιδρύματα και Πολιτική Προστασίας». Προτάσεις

Πρόεδρος:

Συμπεράσματα και Προτάσεις

Α. Προτάσεις για κοινωνική και νομική αντιμετώπιση.

J.C. XUEREB

Β.

Γ.

SIMON-AUGUSTE Little Girl with Writing Slate · Petite Fille à l'Ardoise

France

The secret of education lies in respecting the pupil.

EMERSON

Exercer librement son talent, voilà le vrai bonheur.

ARISTOTE

«Καταβολές του γυναικείου ζητήματος στην Προϊστορία».

Της Αθηνάς Βουγιούκα- Γιόκαρη.

Το θέμα της αποφινής ομιλίας είναι οι καταβολές του γυναικείου ζητήματος στην Προϊστορία. Και πρώτ' όλα θα ήθελα να σας εξηγήσω γιατί, σκοπεύοντας να μιλήσω για το γυναικείο ζήτημα, διάλεξα ακριβώς τούτο το θέμα.

Πρωταρχική θέση στην ανθρώπινη κοινωνία έχει η σχέση ανάμεσα στη γυναίκα και στην άντρα. Αυτή βρίσκεται στη

λά με τον πρακτικό στόχο ν' απομυθοποιήσουν το αξίωμα για την ανωτερότητα του άντρα που στέκεται ακόμα αρκετά γερά στα πόδια του. Άν δηλαδή αποδειχτεί ότι η ανθρωπότητα πέρασε κάποτε από μία, λίγο ή πολύ, μητριαρχική φάση τότε καταρρίπτεται το επιχείρημα ότι είναι φυσικό νά κυριάρ-

τών δύο φύλων στις προ-πολιτικές κοινωνίες. Ξεκινώντας από την αρχή ότι ο πολιτισμός έχει τις ρίζες του σε μια εποχή κοινοκτημοσύνης και σε μια κοινωνία βασιζόμενη στους δεσμούς του αίματος, συνέδεσαν, ήδη από το 1845, με το βιβλίο τους «η Γερμανική ιδεολογία», το πρόβλημα της δομής της οικογένειας με το γενικότερο οικονομικό πρόβλημα της κοινωνίας: η κοινωνική οργάνωση πρέπει να ερμηνεύεται σε σχέση με την οικονομική συγκυρία της παραγωγής και, κατά τον ίδιο τρόπο, η οικογένεια αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνικής δομής και του οικονομικού συστήματος. Έτσι, η σύγχρονη ατομική (αστική) οικογένεια με αρχηγό τον άντρα πρέπει να τοποθετηθεί στο πλαίσιο της ιστορικής εξέλιξης των μορφών της κοινωνικής οργάνωσης. Έπρεπε προπάντων ν' αποδειχτεί ότι ο τύπος αυτός της οικογένειας δεν αντιπροσωπεύει μιὰ νόρμα παγκόσμια και φυσιολογική, αλλά ότι είναι προϊόν εξέλιξης άλλων μορφών των σχέσεων των ατόμων και των φύλων, ότι είναι μιὰ ιστορική συγκυρία που αντιστοιχεί με τὸν αστικό τρόπο οργάνωσης της οικονομίας και μιὰ μέρα θα παραχωρήσει τη θέση της σε άλλη δομή.

Γίνεται έτσι απαραίτητη η διερεύνηση της ιστορίας της οικογένειας, της καταγωγής της. Κι αν δεχτούμε τη θέση για ἕνα πρωτόγονο κομμουνισμό, μιὰ πρωτόγονη κοινοκτημοσύνη στην παραγωγή, θα πρέπει να βρούμε στην πρωτόγονη κοινωνία, στο επίπεδο της οικογένειας, ἄν ὄχι τον ίδιο «πρωτόγονο κομμουνισμό», δηλαδή την ελευθερομιξία ἢ τη μή-οικογένεια, τουλάχιστον ἕνα τύπο οργάνωσης των σχέσεων των δύο φύλων που να συμβαδίζει λογικά με τις κοινοκτημο-ικές σχέσεις παραγωγής.

Την ανθρωπολογική αυτή υπόθεση οι Marx και Engels την είχαν συλλάβει θεωρητικά σαν αναγκαία συνέπεια των αρχών της οικονομίας που πρόσβευαν, αλλά χωρίς καμιά επιστημονική επιβεβαίωση, σε μια εποχή που δεν υπήρχε καν ἀκόμη ἡ επιστήμη της Ανθρωπολογίας ἢ της Εθνολογίας. Κι ἤρθε να τους την επιβεβαιώσει το 1877 ὁ Ἀμερικανός Lewis Henry Morgan, με το βιβλίο του «The Ancient Society».

Με πόσο ενθουσιασμό οι δύο αυτοὶ χαιρέτισαν τὸ βιβλίο του Morgan, φαίνεται ἀπο μιὰ ἐπιστολή του Engels πρὸς τον Kautsky, του 1884. Εκεί ο Engels χαρακτηρίζει τὸ βιβλίο του Morgan τόσο αποφασιστικό για τὴν ἱστορία της οικογένειας, ὅσο και τὸ ἔργο του Darβίνου για τὴ βιολογία.

Ὁ Lewis Henry Morgan ἦταν ἕνας Ἀμερικανός νομικός, ἀπο τὸ Ρότσεστερ της Πολιτείας της Νέας Υόρκης. Παθιασμένος για τὴν μελέτη των κοινωνιών των Ἰνδιάνων ἔζησε πολλὰ χρόνια ἀνάμεσα στοὺς Ἰροκκέζους Ἰνδιάνους και μάλιστα στὸ τέλος υιοθετήθηκε ἀπὸ μιὰ φυλὴ τους. Ὁ Morgan ἔκανε μιὰ ἀνακάλυψη, ἀπ' ὅπου ξεπήδησε ἴσως ολόκληρη ἡ εθνολογία: ὅτι στις πρωτόγονες κοινωνίες ἡ ἐρωτική ζωὴ και ὁ γάμος ρυθμίζονται ἀπο ολόκληρο σύστημα κανόνων. Εἶναι ἐπίσης ὁ πρῶτος που ἀναγνώρισε κι ἀπόδειξε πῶς πρὶν ἀπὸ τὴν ατομικὴ οικογένεια προηγήθηκε, σ' ὅλους τοὺς πρωτόγονους λαοὺς, ἡ οργάνωση σε γένη και ὅτι παντοῦ τὸ μητρογονικὸ γένος προηγήθηκε ἀπο τὸ πατρογονικό. Στὸ τελευταῖο τούτο σημεῖο ὁ Morgan εἶχε ἕναν προπομπό, τὸν Ελβετὸ νομομαθὴ κι ἀρχαιογνώστη Μπαχόφεν. Ὁ Μπαχόφεν, με τὸ ἔργο του «Das Mutterrecht» που δημοσιεύτηκε τὸ 1861, εἶχε διατυπώσει, ὕστερα ἀπο μελέτη κι ἀνάλυση των μύθων και των θεσμών της ἀρχαιότητας, τὴ θεωρία ὅτι παντοῦ προηγή-

θηκε τὸ μητρικὸ δίκαιο ἀπο τὸ πατριαρχικό κι ὅτι ἱστορικά ἡ πατριαρχία προέρχεται ἀπο τὴν μητριαρχία. Ὡστόσο, τὴ μεταβολὴ αὐτὴ τὴν εἶχε ἀποδώσει στὴν ἐξέλιξη των θρησκευτικῶν ἰδεῶν, χρησιμοποιοῦντας μιὰ μυστικιστικὴ και ρομαντικὴ μέθοδο, που δεν εἶχε ἱστορικὴ ἀξία. Ἐνῶ ὁ Morgan, κι εἶναι και σ' αὐτὸ πρωτοπόρος, καταδείχνει τὴ σχέση που ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν οικονομία και στὴν κοινωνικὴ συγκρότηση σε γένη, καθὼς και τὴν ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὴν ἐξέλιξη του μητρογονικοῦ πρὸς τὸ πατρογονικό σύστημα και τὸν οικονομικὸ μετασχηματισμὸ ἀπο τὴν ἀρχικὴ κοινοκτημοσύνη στὴν ατομικὴ ἰδιοκτησία. Ἐπιπλέον, ἀπο συγκριτικὴ μελέτη κι ἀνάλυση 150 γλωσσῶν, βρίσκει γλωσσικὲς ἐπιβιώσεις μιᾶς συγγενικῆς ορολογίας που δεν ἀνταποκρίνεται πια στις πραγματικὲς συγγενικὲς σχέσεις και με βάση αὐτὸ τὸ συλλογισμὸ ξαναοικοδομεῖ πρὸς τα πίσω, μέχρι τὴν ἀπώτερη προϊστορία του ἀνθρώπου, ὅλες τὶς φάσεις της ἐξέλιξης των συγγενικῶν συστημάτων.

Στὸ βαρυσήμαντο αὐτὸ ἔργο του Morgan, τὴν «Ἀρχαία Κοινωνία», θεμελιώνει ὁ Engels τὴ θεωρία του για τὴν καταγωγὴ της οικογένειας, της ατομικῆς ἰδιοκτησίας και του Κράτους, ὅπως τὴ διατυπώνει στὸ ὁμώνυμο ἔργο του, που πρωτοδημοσιεύτηκε στα 1884. Ποιὰ εἶναι τὰ κύρια σημεῖα της θεωρίας του, ως πρὸς τὸ θέμα που μας ἐνδιαφέρει, τὴν καταγωγὴ της οικογένειας; Πρῶτο, ὅτι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ἡ κοινωνικὴ ἀνθρώπου προϋποθέτει ρύθμιση της ἐρωτικῆς του ζωῆς και δομικὴ οργάνωση των συγγενικῶν δεσμών ἐξ' αἵματος και ἐξ ἀγχιστείας. Δεύτερο, ὅτι ἡ πρωτόγονη κοινωνία δὲν εἶναι γενικὰ ἢ μάλλον δὲν εἶναι ποτὲ οργανωμένη πᾶνω στὴ βάση της ατομικῆς οικογένειας, σε ἀνταγωνισμό πρὸς τὴν οργάνωση σε γένη, τα ποῖα εἶναι ἀν ὄχι ὁ μοναδικὸς κανὼνας πάντως ὁ κανὼνας που επικρατεῖ. Ἀπο αὐτὴ τὴν οργάνωση σε γένη πηγάζει ἡ κολλεκτιβιστικὴ ἢ κομμουνιστικὴ οργάνωση της πρωτόγονης παραγωγῆς. Τρίτο, ὅτι τὸ ζήτημα της οργάνωσης της οικογένειας, των σχέσεων των δύο φύλων και τὸ ζήτημα της γενικῆς οργάνωσης της κοινωνίας εἶναι ἐντελῶς ἀλληλένδετα: Ἐτσι ἡ ἐμφάνιση της πατριαρχικῆς οικογένειας, της ατομικῆς οικογένειας, ἀποτελεῖ μονάχα μιὰ ἀπο τὶς μορφές μιᾶς ολοκληρωτικῆς -τεχνικῆς, οικονομικῆς, κοινωνικῆς, πολιτιστικῆς- μεταβολῆς της κοινωνίας. Ἡ ατομικὴ οικογένεια ἐκφράζει τὸν ατομικισμό, τὴν αστικὴ ἢ γενικότερα τὴν πατριαρχικὴ περιπέτεια στὴν ἱστορία των κοινωνιῶν κι εἶναι, ἡ ατομικὴ αὐτὴ οικογένεια, μιὰ προσωρινὴ ἱστορικὴ συγκυρία που θὰ δώσει μιὰ μέρα τὴ θέση της σ' ἄλλη δομὴ.

Τα συμπεράσματα του Engels στέκουν ἀκόμα και σήμερα, ὕστερα δηλαδή ἀπο 100 χρόνια, ἀκλόνητα. Κι ὄχι μόνο αὐτό, μα ἐπιβεβαιώνονται καθημερινὰ ἀπο τὸ ἀφθονο εθνολογικὸ υλικὸ που ἔχει στὴ διάθεσή της ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη.

Ἐδῶ ἀξίζει να σημειωθεῖ ὅτι ἡ υιοθέτηση των θέσεων του ἀπο-τους Marx και Engels στοίχισε στὸν καημένο τὸν Morgan, που οὔτε καν υποψιαζόταν τὴν ὑπαρξὴ αὐτῶν των δύο, μιὰ ἀγρία πολεμικὴ κατὰ του ἔργου του που δὲν ἔχει κοπάσει ἀκόμα και σήμερα και προέρχεται ἰδίως ἀπ' τὴν ἀγγλοαμερικανικὴ ἀνθρωπολογικὴ σχολή. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἀνθρωπολόγος Charles Leslie White, οἱ πολέμοι του Morgan, χτυπώντας τὶς ἀναλύσεις του σημαδεύουν τὶς θέσεις του Marx. Εἶναι, ὡστόσο, παρήγορο τὸ γεγονός, ὅτι τῶρα τελευταία

δημιουργείται στις Ηνωμένες Πολιτείες ένα νέο ρεύμα υπέρ του Morgan, από μια νέα γενιά ανθρωπολόγων - Morton Fried, Julian Steward, Villarschol Marshal Sahlins - που διεκδικούν όλοι την κληρονομιά του μεγάλου αυτού προγόνου τους.

Ας έρθουμε τώρα λίγο πιό κοντά στο θέμα μας κι ας προσπαθήσουμε ν' ανασηκώσουμε μιαν άκρη του πέπλου που σκεπάζει το πολύχρωμο και πολύβουο χάος που λέγεται προϊστορία του ανθρώπου.

Ποιά είναι άραγε η αρχή, το πρώτο-πρώτο κύτταρο που από αυτό βγήκε η ανθρώπινη κοινωνία;

Πολλοί, κι ανάμεσά τους κι ο Φρόυντ, είπαν πως στην αρχή είχαμε την ορδή, κατά το πρότυπο των πρωτευόντων πιθήκων, δηλαδή μια ομάδα από θηλυκά με τα παιδιά τους, συσπειρωμένα γύρω από την εξουσία ενός αρσενικού που, ζηλότυπος, κρατούσε μακριά όλους τους άλλους αρσενικούς. Μα μια τέτοια συγκρότηση σε εχθρικές ορδές δεν μπορεί να δημιουργήσει καμιά ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, με τον καταμερισμό, λόγω χάρη, της εργασίας και με τη συνεργασία των ατόμων. Μια τέτοια μορφή συγκρότησης είναι το αντίθετο της ανθρωπότητας που χαρακτηρίζεται πάντα από την ικανότητα της ανάπτυξης της εξέλιξης, από την ιστορικότητα.

Αλλ' ούτε, όπως υποστηρίζουν μερικοί σύγχρονοι ιστορικοί κι ανθρωπολόγοι (κι ανάμεσά τους κι ο Bronislaw Malinowski), είναι δυνατό η ατομική οικογένεια, το ατομικό ζευγάρι, κάτω απ' την απόλυτη εξουσία του άντρα, μεμονωμένη κι ανεξάρτητη από τις άλλες ατομικές οικογένειες, να θεωρηθεί σαν η αρχέγονη μορφή της σύνδεσης των δύο φύλων και των ατόμων και η απαρχή της κοινωνικότητας, αφού, αντίθετα, αποτελεί στοιχείο όχι κοινωνικής σύνδεσης, αλλά αποσύνδεσης. Η ατομική οικογένεια είναι το έσχατο όριο, η τελευταία φάση ύστερ' από πολλές περιπέτειες της εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας. Δεν είναι, ούτε μπορούσε να είναι η αρχή της κοινωνικότητας, σ' εκείνη την απώτατη εποχή όπου ο άνθρωπος έβγαине από τ'ά σύνορα του ζώου κι έμπαινε στο δρόμο της ανθρωποποίησής του.

Η αρχή, λοιπόν, της κοινωνίας δεν μπορεί να είναι ούτε η ορδή, ούτε η ατομική οικογένεια, μα μι'α μορφή κοινωνίας όπου μπορούν να συνυπάρχουν και να συνεργάζονται πολλοί αρσενικοί μαζί. Κι υπάρχει μι'α τέτοια μορφή που να ικανοποιεί την αξίωση αυτή, χωρίς την οποία δε νοείται ανθρώπινη κοινωνία: Είναι η σχέση, ο δεσμός ανάμεσα στη μάνα και στα παιδιά, σέ συνδυασμό με την αρχέγονη ομαδική συμβίωση. Πολλοί σύγχρονοι ανθρωπολόγοι κι ιστορικοί υποστηρίζουν αυτήν την άποψη. Ανάμεσα τους, εκτός βέβαια από τον Morgan, τον Bachofen και τον Engels που τους ανέφερα ήδη, ο Hartland, ο Will Durant, ο Robert Briffault με το μνημειακό του έργο «The Mothers» που δημοσιεύτηκε το 1927.

Το παιδί του ανθρώπου ωριμάζει όψιμα, πολύ πιο όψιμα από τα παιδιά των άλλων θηλαστικών. Η μεγάλη διάρκεια του δεσμού ανάμεσα στη μάνα και στο παιδί δίνει προέκταση στο ζωικό μητρικό ένστικτο και το κάνει μητρική αγάπη. Με τη μητρική της, λοιπόν, αγάπη η μάνα σφυρηλατεί άρρηκτους δεσμούς με τα παιδιά. Από την άλλη μεριά, η ομαδική συμβίωση κι ελευθερομιξία επεκτείνει την ατομική μητρότητα σε ομαδική, πράγμα που άφησε τα ίχνη του στα παλιότερα, τα

ταξινομικά, όπως τα λέμε, συστήματα συγγενείας, όπου οι μάνες της ομάδας έχουν όλες μαζί τα παιδιά και το κάθε παιδί πολλές τις μητέρες. Όπως παρατηρεί ο αξέχαστος Παναγής Λεκατσάς, ο τύπος αυτός των ταξινομικών συγγενειών δεν είναι τύπος μονάχα. Το ανεξατομικευτο ακόμη του «Εγώ» κάνει την ομαδική μητρότητα μι'α ψυχολογική και για τα παιδιά και για τις μάνες αλήθεια. Κι αναφέρει την περίπτωση του Μελανήσιου που αξίωνε πως τον είχαν γεννήσει τρεις μητέρες μαζί που κι αυτές επιβεβαίωναν τον ισχυρισμό του. Έτσι, η ανθρώπινη κοινωνία έχει τη ρίζα της στο δεσμό της μάνας με τα παιδιά και στην ομαδική μητρότητα. Δηλαδή η πρώτος-πρώτος πυρήνας της κοινωνίας ήταν η ομάδα των παιδιών, ενδόγαμη πρώτα κι εξώγαμη ύστερα, δεμένη με άρρηκτους δεσμούς με τις μάνες που τα γεννούσαν, τα έτρεφαν και τα προστάτευαν.

Πώς, όμως, θα μου πείτε, αποδεικνύονται αυτά τα πράγματα; Καλά για το δεσμό που σφυρηλατείται με τη μητρική αγάπη. Δε χρειάζεται καμιά απόδειξη: είναι κάτι φυσικό που υπήρχε, υπάρχει και θα υπάρχει πάντα. Αλλ' η ομαδική ελευθερομιξική συμβίωση ανάμεσα στα φύλα;

Το ζήτημα δεν μπορούσε να λυθεί με την εμπειρία, γιατί δε βρέθηκε ποτέ ως τώρα καμιά ανθρώπινη κοινωνία, κανένας πρωτόγονος λαός όπου να υπάρχει η απόλυτη ελευθερομιξία, ή, για να το πούμε αντίστροφα, όπου να μην υπάρχει καμιά μορφή απαγόρευσης της αιμομιξίας μεταξύ ορισμένου βαθμού συγγενείας. Και δε λύθηκε, αφού αυτό δεν ήταν δυνατό, εμπειρικά το ζήτημα αυτό, μα με το λογισμό του καταπληκτικού εκείνου Μόργκαν, ο οποίος, ύστερ' από συγκριτική μελέτη 150 γλωσσών, παρατήρησε ότι σε ορισμένες πολυνησιακές γλώσσες και σε μια Αυστραλιανή υπήρχε ένας και μοναδικός όρος συγγενείας για όλα τα πρόσωπα της ίδιας γενιάς. Όλα τα μέλη της γενιάς μου είναι «αδελφοί μου» και «αδελφές μου», δηλαδή οι όροι που χρησιμοποιούνται για τον πραγματικό αδελφό ή την πραγματική αδερφή μου χρησιμοποιούνται επίσης και για όλα τα ξαδέφφια μου μέχρι τον πιό απώτερο βαθμό. Υπάρχει επίσης, ένας και μοναδικός όρος για τα πρόσωπα της πριν από μένα γενιάς: χαρακτηρίζονται όλα σαν πατέρες και μητέρες μου, έστω κι αν είναι θείοι μου ή θείες μου κάθε βαθμού. Το ίδιο κι η έπειτα από μένα γενιά: χαρακτηρίζεται μ' ένα μονάχα όρο: «γιοί» και «θυγατέρες» ή μονάχα «παιδιά» χωρίς διάκριση φύλου και με τον όρο αυτόν καλύπτονται όχι μόνο τα πραγματικά μου παιδιά μα και τα ανήψια μου, κάθε βαθμού. Για τη δεύτερη σειρά των ανιόντων και των κατιόντων, δηλαδή για τους παππούδες και τα εγγόνια, υπάρχει ένας μόνο κοινός όρος που καλύπτει μαζί παππούδες, εγγόνια κι όλους τους πλάγιους συγγενείς τους.

Απ' την παρατήρηση αυτή κι από το θεμελιώδες αξίωμα της ιστορικής γλωσσολογίας ότι οι ίδιες οι λέξεις αλλάζουν πιό αργά από την σημασία που είχαν αρχικά και που, στην περίπτωση της ορολογίας της συγγενείας, σημαίνει ότι οι συγγενικές ορολογίες διατηρούνται και σε εποχή όπου οι πραγματικές συγγενικές σχέσεις, από τις οποίες απορρέουν, έχουν μεταβληθεί, ο Morgan συμπέρανε ότι η ορολογία αυτή ήταν επιβίωση μιας προγενέστερης συγγενικής σχέσης, ότι καθρέφτιζε μι'α συγγενική ομάδα όπου ανάμεσα στα πρόσωπα της ίδιας γενιάς κανένας περιορισμός δεν εμποδίζει την ε-

ρωτική σχέση. Κι αν λέω όλα τα πρόσωπα της πριν από μένα γενιάς πατέρες μου και μητέρες μου είναι γιατί όλα τους μπορεί να είναι πατέρες μου και μητέρες μου. Όλα τα πρόσωπα της ύστερ' από μένα γενιάς τα λέω παιδιά μου και θυγατέρες μου, γιατί όλα τους μπορεί να είναι παιδιά μου και θυγατέρες μου. Οι αδερφές του πατέρα μου μπορεί να είναι και γυναίκες του κι οι αδελφοί της μάνας μου μπορεί να είναι και άντρες της. Το ίδιο κι οι αδερφές μου μπορεί να είναι και γυναίκες μου, αν είμαι άντρας, και οι αδελφοί μου άντρες μου, αν είμαι γυναίκα. Μην ανατριχιάζετε. Το σύστημα αυτό, που ο Morgan το ονόμασε ταξινομικό I (και το ονόμασε ταξινομικό γιατί, σε αντίθεση με το δικό μας, το περιγραφικό σύστημα, η συγγένεια δεν είναι ατομική, μα ομαδική κι ο κάθε συγγενικός όρος δηλώνει όχι την ειδική συγγενική σχέση ενός ατόμου απέναντι σ' ένα άλλο άτομο, μα την ένταξη του ατόμου μέσα σε μία ομάδα προσώπων που η σχέση της με μία άλλη είναι και η συγγενική σχέση του ατόμου τούτου με τα πρόσωπα της άλλης ομάδας), το σύστημα λοιπόν αυτό δεν βρέθηκε ζωντανό πουθενά. Ασφαλώς, η αρχική αυτή, χωρίς τους περιορισμούς της αιμομιξίας, ελευθερομιξία ανάγεται στη χάραξη της ανθρωπότητας, σε κάποιο στάδιο υποκοινωνικό ή και υποανθρώπινο ακόμα. Μα η ανάπτυξή της έμεινε στη γλώσσα, όπως είδαμε και τα απομεινάρια της τα βρίσκουμε ακόμα σε κάποιες πρωτόγονες ιερουργίες στη φυλή Aeginas της Αυστραλίας και στα νησιά Φίτζι, όπου, για θρησκευτικούς λόγους, καταλύεται, με την ευκαιρία ορισμένων γεγονότων, το ταμπού της αιμομιξίας. Έχουμε έτσι εδώ μία εφαρμογή της αρχής ότι συχνά βρίσκουμε καταφύγιο στη θρησκεία οι κοινωνικοί θεσμοί που αχρηστεύτηκαν από την πολιτιστική εξέλιξη. Αλλά, πολύ περισσότερο, την αρχική ύπαρξη του ταξικού συστήματος I την τεκμηριώνει το ταξινομικό σύστημα II, που προέρχεται κατευθείαν από το πρώτο και που βρέθηκε ζωντανό στην Αυστραλία, στην Πολυνησία, σε τμήματα της Αφρικής και στις Ινδίες. Στο δεύτερο τούτο ταξινομικό σύστημα έχουμε δυο κατηγορίες σε κάθε γενιά: είναι, όπως τα ονομάζουν οι εθνολόγοι, από τη μία τα «παράλληλα ξαδέρφια», δηλαδή ο αδερφός και η αδερφή, τα παιδιά του αδερφού του πατέρα και τα παιδιά της αδερφής της μάνας κι απ' την άλλη τα «σταυρωτά ξαδέρφια», δηλαδή τα παιδιά του αδερφού της μητέρας και τα παιδιά της αδελφής του πατέρα. Τα πρόσωπα κάθε μιάς από τις κατηγορίες αυτές παντρεύονται σταυρωτά μεταξύ τους, ενώ απαγορεύεται ο γάμος ανάμεσα σε πρόσωπα μιάς και της αυτής κατηγορίας.

Δεν μου επιτρέπει ο χρόνος που έχω στη διάθεσή μου να μπω σε περισσότερες λεπτομέρειες ως προς το σύστημα αυτό, σημειώνω όμως πως η όλη του δομή φανερώνει πως οι δυο αυτές κατηγορίες προήλθαν από το χωρισμό της αρχικής ενδόγαμης ομάδας σε δυο εξώγαμα, όπως τα λέμε, μισά (moieties). Η πρώτη τούτη βαθμίδα στη διαμόρφωση της φυλετικής κοινωνίας υπάρχει ακόμη και σήμερα σ' ορισμένες φυλές της Μελανησίας, της Αυστραλίας και της Ν. Αμερικής. Από την πρώτη αυτή διχοτόμηση προκύπτει η φυλή με τα δυο της μισά (moieties) που καθένα από αυτά, στην παραπέρα εξέλιξη, χωρίζεται σε δυο ή περισσότερα αρχικά γένη (clans). Και μετά τον χωρισμό και των αρχικών γενών σε δυο ή περισσότερα νέα γένη, τα αρχικά μένουν πιά σε φρατρίες, δηλαδή σαν ομάδες γενών. Στην πρώτη βαθμίδα, λοιπόν, οι εξώγαμες ομάδες είναι τα δυο μισά. Στη δεύτερη βαθμίδα οι

εξώγαμες ομάδες είναι οι φρατρίες. Στην τρίτη, τέλος, βαθμίδα ο κανόνας της εξώγαμίας συγκεντρώνεται στο γένος. Αυτό είναι και η αποκορύφωση στην εξέλιξη του φυλετικού συστήματος που ξεκινώντας από την ενδόγαμη κι αδιαφοροποιητή ομάδα έγινε τώρα ένα σύμπλεγμα από τη φυλή με τα δυο της μισά, τις φρατρίες και τα γένη.

Στο ταξινομικό σύστημα αντιστοιχεί, όπως δείχνουν η οικονομία του κι η ορολογία του, ο ομαδικός κι όχι ο ατομικός γάμος. Τέτοιος ομαδικός γάμος βρέθηκε ζωντανός στην εποχή μας σε αρκετές φυλές, όχι μόνο με τη μορφή μιάς ομάδας από πραγματικούς ή ταξινομικούς αδερφούς που παντρεύονται μια ομάδα από πραγματικές ή ταξινομικές αδερφές, αλλά και γενικότερα, σε παραλλαγμένη μορφή, σε μια πραγματική ή και δυνητική συζυγική σχέση ανάμεσα σε μία ολόκληρη τάξη ανδρών με μία ολόκληρη τάξη γυναικών. Τέτοιοι γάμοι βρέθηκαν σε διάφορες φυλές της Αυστραλίας, στους Καίπινγκ της Βραζιλίας, στους Τσούκτσους της Σιβηρίας. Οι γάμοι αυτοί, που δεν είναι βέβαια γάμοι με τη συνηθισμένη για μας έννοια εκτείνονται συχνά σε ολόκληρες ηπείρους. Χαρακτηριστικά θα σας αναφέρω το παράδειγμα των αυστραλιανών φυλών του όρους Γκάρμπιερ που είναι χωρισμένες σε δυο εξώγαμες τάξεις, τους Κρόκις και τους Κουμίτες. Ενώ θεωρείται ο γάμος στα πλαίσια μιάς και της αυτής τάξεως, θεωρείται φυσικός και νόμιμος ανάμεσα σ' οποιονδήποτε Κρόκι με οποιαδήποτε Κουμίτε, ή αντίστροφα. Δηλαδή κάθε Κρόκι είναι ο δικαιωματικός σύζυγος μιάς Κουμίτε κι αντίστροφα, όπου κι αν συναντηθούν. Κι όπως αναφέρει ένας εθνολόγος, δεν μπορούμε εμείς οι πολιτισμένοι να φανταστούμε πόσο είναι παρήγορη για τον πρωτόγονο της Αυστραλίας που περιπλανιέται σε αχανείς κι αφιλόξενες εκτάσεις η σκέψη πως μπορεί κάποια στιγμή να βρει κάπου ένα ταίρι, με το οποίο να έχει νόμιμο δικαίωμα να σμίξει.

Άλλη μορφή ομαδικού γάμου είναι ο πουναλουανός γάμος που βρήκε ο Morgan στη Χαβάη τον περασμένο αιώνα: μία ομάδα από αδελφές ζούν από κοινού με τους άντρες τους σε ομαδική συμβίωση.

Αλλά και πολυάριθμες επιβιώσεις του ομαδικού γάμου υπάρχουν σ' όλους τους λαούς της οικομένης και φανερώνουν διάφορες βαθμίδες της μετάβασης από τον ομαδικό γάμο στον ατομικό. Έτσι το έθιμο του leviratum, που το συναντάμε σε πολλούς λαούς της Αφρικής και της Ανατολής, καθιερώνει το συζυγικό δικαίωμα του νεώτερου αδελφού πάνω στη χήρα του μεγαλύτερου. Αντίθετα, το έθιμο του sorogaitui, που κι αυτό είναι πολύ εξαπλωμένο, σημαίνει πως ο άντρας έχει συζυγικό δικαίωμα πάνω σ' όλες τις αδελφές της γυναίκας του που ή τις παντρεύεται όλες ή τις έχει για παλλακίδες του ή, σε περίπτωση θανάτου της γυναίκας του, έχει υποχρέωση να παντρευτεί μια από αυτές. Μα κι ένα σωρό άλλα έθιμα (η προγαμιαία πορνεία, το νασαμύνειο έθιμο, η ιεροδοουλεία, η ερωτική φιλοξενία κ.α.) που μελετήθηκαν και μελετούνται ακόμα ζωντανά ανάμεσα στους πρωτόγονους, αλλά που αναφέρονται και στις πηγές για πολλούς αρχαίους λαούς, αποτελούν επιβιώσεις του αρχέγονου ομαδικού γάμου. Τέλος, σε πλήθος λαούς έχει απομείνει η συνήθεια του γάμου ανάμεσα στα σταυρωτά ξαδέρφια, με ατομική όμως μορφή. Η επιβολή ή η προτίμηση του γάμου τούτου κι η απαγόρευση ή η αποστρόφη που υπάρχει για το γάμο ανάμεσα στα παράλληλα ξαδέρφια σε πρωτόγονες φυλές σπαρμένες

σ' όλη τη γή, δείχνουν την καθολικότητα που είχε κάποτε το ταξινομικό σύστημα.

Για τον ομαδικό γάμο στους αρχαίους λαούς έχουμε και ιστορικές μαρτυρίες. Στους αρχαίους Σπαρτιάτες, εκτός από τη θρυλική ερωτική ελευθερία των γυναικών τους που είναι κι αυτή απομεινάρι των συνηθειών του παλιού ομαδικού γάμου, έχουμε το θεσμό της αδελφικής πολυανδρίας, όπου μία σειρά αδελφοί έχουν την ίδια γυναίκα και τα παιδιά της όλοι μαζί. Υπάρχει επίσης στην Αρχαία Σπάρτη το έθιμο να δανείζουν καλνα δανείζονται τις γυναίκες μεταξύ τους. Στο έργο του «De bello Gallici» ο Ιούλιος Καίσαρ λέει για τους αρχαίους Βρετανούς πως ομάδες από 10-12 άντρες έχουν μαζί τις γυναίκες τους. Για τους αρχαίους Σκωτσέζους λέει πως έχουν τις γυναίκες τους μαζί και τρέφουν από κοινού τα παιδιά τους. Ο Στράβων λέει για τους αρχαίους Ιρλανδούς πως «σμίγουν φανερά με τις γυναίκες τους και με τις μανάδες και τις αδερφές τους» (Αυτό το τελευταίο το λέει απο παρανόηση της ταξινομικής συγγένειας, μη γνωρίζοντας ότι αυτές ήταν πλασματικές κι όχι πραγματικές μανάδες κι αδελφές). Και για τους Ετρούσκους ή Τυρρηνοίς έχουμε μαρτυρία πως έχουν μαζί τις γυναίκες τους και τρέφουν από κοινού τα παιδιά, χωρίς να ξέρουν ποιανού είναι το καθένα. Πλήθος, επίσης, πληροφορίες για ομαδικούς γάμους ανάμεσα στους βάρβαρους λαούς του κόσμου γύρω απ' τους αρχαίους Έλληνες και Λατίνους μας δίνει ο Ηρόδοτος κι άλλοι αρχαίοι συγγραφείς.

Όπως είναι φυσικό, ο ομαδικός γάμος είναι μία χαλαρή μορφή συζυγικής ένωσης που αφήνει μεγάλη ερωτική ελευθερία τόσο στον άντρα, όσο και στη γυναίκα. Άλλο χαρακτηριστικό του είναι ο μητρότοπικός του χαρακτήρας. Ο άντρας δεν παίρνει τη γυναίκα στο σπίτι του δηλαδή στο γένος του, μα εκείνος πάει κι εγκαθίσταται στο δικό της γένος, ή μένοντας στο γένος της μάνας του, πηγαίνει κι επισκέπτεται τη γυναίκα του κάθε τόσο. Επειδή, μάλιστα, σ' αυτούς τους πρωτόγονους καιρούς, ο ρόλος του άντρα στην αναπαραγωγή δεν είναι ακόμη γνωστός, ο ομαδικός γάμος συνδυάζεται και με την πεποίθηση ότι η γυναίκα συλλαμβάνει από κάποιο στοιχείο γονιμικό, κάποιο πνεύμα ή θεό που βρίσκεται την ευκαιρία, μέσα στην ομαδική συνεύρεση, να τη γονιμέψει.

Έτσι, μ' όλα του αυτά τα χαρακτηριστικά, ο ομαδικός γάμος συμβαδίζει με την οργάνωση της φυλετικής κοινωνίας με βάση το μητρικό γένος.

Όπως είδαμε, το πρώτο κύτταρο της κοινωνικής ζωής υπήρξε η ομάδα των παιδιών, συσπειρωμένη γύρω από τις μάνες τους που τα έτρεφαν και τα προστάτευαν με τη ζωοδότρα δύναμη της μητρικής τους αγάπης. Κι όπως ο άντρας έλειπε στο κυνήγι ή στον πόλεμο, εκείνη ήταν το μόνιμο στοιχείο που γύρω του συγκεντρωνόταν όλη η κοινωνική και οικονομική ζωή. Και πρώτα - πρώτα, σε μία εποχή που, όπως είπαμε, ο άντρας αγνοούσε το ρόλο του στην αναπαραγωγή, η γυναίκα ήταν περιβλημένη μ' όλη την αίγλη που της έδινε η δύναμή της να κάνει παιδιά, να δίνει ζωή και να τη συντηρεί με το γάλα του κόρφου της. Η όλη της γενετήσια ζωή, η εμμηνορροή, η εγκυμοσύνη, ο τοκετός, η λοχεία, γέμιζαν ιερό δέος και βαθύ τρόμο τον πρωτόγονο άντρα. Αργότερα, με την ανακάλυψη της γεωργίας, η μυστηριακή γονιμική δύναμη της γυναίκας ταυτίστηκε με τη γονιμική δύναμη της γής, κι η γυναίκα - μάνα ταυτίστηκε με τη μάνα - γή, πύλη κι

αυτή, όπως κι η γή, ανάμεσα στη ζωή και στο θάνατο.

Το πόσο απασχολούσε τους πρωτόγονους η ανεξήγητη δύναμη που έκανε τη γυναίκα να φανερώνει σε τούτο τον κόσμο τα πλούτη που είναι κρυμμένα στις μυστηριακές πηγές της ζωής, το δείχνουν το πλήθος των γυναικείων ειδωλίων που βρέθηκαν σε αφθονία σε σπηλιές και τάφους στην Κεντρική Ευρώπη, στην περιοχή της Μεσογείου και στην Εγγύς Ανατολή απ' την απώτερη ήδη παλαιολιθική εποχή και που τα αρχαιότερα τους πρότυπα είναι η λεγόμενη Αφροδίτη του Lespugue κι η Αφροδίτη του Willendorf. Είναι αγαλματάκια στεατοπυγικά, όπως τα λέμε, με υπερβολικά τονισμένα τα χαρακτηριστικά του φύλου. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως έχουμε να κάνουμε εδώ με μία μαγική πράξη που στην αρχή είχε σκοπό τη στερέωση και την αύξηση της γονιμότητας της ίδιας της γυναίκας, μα σιγά - σιγά η μαγική της δύναμη άπλωσε τα ευεργετικά της αποτελέσματα στη μήτρα, στο γάμο, στην αρρώστια και στο θάνατο, σε κάθε κρίσιμη στιγμή, όπως λέει ο George Thompson, που απαιτούσε τη διάχυση αναπαραγωγικής ενέργειας, την ανανέωση της ζωής.

Αλλά πέρ' από το κύρος που της έδινε αναμφισβήτητα η μυστηριακή της δύναμη, η γυναίκα συγκέντρωνε κι όλες τις άλλες, εκτός από το κυνήγι, βιοποριστικές ασχολίες. Πρώτη η γυναίκα στήνει την πρώτη σκηνή ή καλύβα, κι αργότερα εκκείνη χτίζει και το πρώτο ανθρώπινο σπίτι. Αυτή μαζεύει τους καρπούς που συμπληρώνουν τη διατροφή. Αυτή κατεργάζεται τα δέρματα, με τα οποία τύνονται οι πρωτόγονοι και στρώνουν και το νοικοκυριό τους. Αυτή πρωτοπλέκει καλάθια, κι από την καθαθοπλεχτική της τέχνη ξεπηδούν η αγχειοπλαστική, η πλεχτική κι η υφαντική, που είναι όλες γυναικείες εφευρέσεις. Μα κι η πρώτη διακοσμητική, η χαρακτηριστική, η ζωγραφική, η βαφική στα εργαλεία, στα σκεύη, στα δέρματα, είναι δική της έργο. Αργότερα, η πρώτη καλλιέργεια, η σκαλιστική, κι η γεωργία πρίν από την εφεύρεση του αλετριού, που γίνεται στα περιβόλια μέσα στα όρια του χωριού, είναι δική της ανακάλυψη και δική της δουλειά. Ασχολεύεται επίσης συχνά με την ανταλλαγή των προϊόντων κι έτσι και το πρωτόγονο εμπόριο είναι στα χέρια της. Έτσι, η ζωή διατηρείται και επεκτείνεται χάρη στις γυναίκες. Από τη δουλειά τους και τις μαγικές τους αρετές κρέμονται παιδιά, γεννήματα, εργαλεία, σκεύη, όλος ο πλούτος της ομάδας. Κι είναι φανερό πως ο πρωτόγονος αυτός καταμερισμός της δουλειάς - που είναι άλλωστε και ο μόνος καταμερισμός που υπάρχει τότε - ανάμεσα στα δυό φύλα (άντρας: κυνηγός και πολεμιστής, γυναίκα: καρποσυλλογή, γεωργία, τέχνες), ευνοεί κι ενισχύει τη θέση της γυναίκας.

Δεν είναι, λοιπόν, παράδοξο ότι, όπως διαισθάνθηκε ο Μπαχόφεν κι όπως απόδειξε ο Morgan, η αρχαιότερη κοινωνική συγκρότηση, το αρχαιότερο κύτταρο της φυλετικής κοινωνίας είναι το μητρικό (και όχι το πατρικό) γένος. Το βεβαιώνουν κι οι σύγχρονες εθνολογικές παρατηρήσεις. Πρώτα - πρώτα, υπάρχουν πολλά παραδείγματα από σύγχρονες φυλές που πέρασαν από τη μητρογονική γραμμή καταγωγής στην πατρογονική, κανένα όμως παράδειγμα με αντίθετη εξελικτική πορεία, δηλαδή από την πατρογονική στη μητρογονική. Δεύτερο, όπως απόδειξαν οι στατιστικές μελέτες που έκανε ο George Peter Murdock σε 577 σύγχρονες πρωτόγονες κοινωνίες, τα μητρογονικά συστήματα συμβαδίζουν με απλούστερες οικονομικές μορφές, ενώ όσο περνάμε στίς

Μαρμάρινο ειδώλιο ὄρθιας γυναίκας. Περιοχή Σπάρτης.

πό πολύπλοκες μορφές της οικονομίας, παραχωρούν τη θέση στους στα πατρογονικά συστήματα.

Τι ήταν τώρα αυτό το μητρικό γένος και ποιά κοινωνική θέση έδινε στη γυναίκα;

Πρέπει απ' την αρχή να πούμε ότι χρησιμοποιήθηκε συχνά απ' τους μελετητές ο όρος μητριαρχία για να φανεί η εξέχουσα θέση που είχε η γυναίκα κάτω από την κοινωνική αυτή συγκρότηση. Ωστόσο, φαίνεται πως η γυναίκα δεν έφτασε ποτέ σε μια μορφή κυριαρχίας ανάλογη με την κυριαρχία των αντρών στο πατριαρχικό σύστημα. Φαίνεται πως την αρχηγική εξουσία την είχαν πάντα οι άντρες, χάρη, κυρίως, στο ρόλο που έπαιζαν σαν πολεμιστές και κυνηγοί. Μα πέρ' απ' αυτό, βασίλευε ισότητα κι αρμονική συνεργασία ανάμεσα στα φύλα, με εξέχουσα, οπωσδήποτε, τη θέση της γυναίκας. Αλήθεια, η γυναίκα η μητριαρχική (ἄς μου επιτραπεί η χρησιμοποίηση του όρου αυτού σαν πιο βολικού, με την επιφύλαξη, βέβαια, που έκανα προηγουμένως) μεγάλο είχε κύρος και γόητρο. Τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, ανήκουν όλα στο γένος της μάνας κι η γενεαλόγησή τους γίνεται κατά τη μητρογονική γραμμή. Η περιουσία περνάει κληρονομικά από τη μάνα στις θυγατέρες κι όχι στους γιούς και μένει έτσι πάντα μέσα στο μητρικό γένος. Η περιουσία του άντρα δε μεταβιβάζεται κληρονομικά στα παιδιά του, που ανήκουν στο γένος της μάνας τους, της γυναίκας του, αλλά στο γένος το δικό του. Δηλαδή η περιουσία του άντρα κληρονομείται μαζί με την άλλη περιουσία του γένους του από τις αδελφές του, τις θυγατέρες της μάνας του. Σ' ένα δεύτερο στάδιο τον κληρονο-

μούν τα παιδιά της αδελφής του, τ' ανήψια του, σ' ένα τρίτο στάδιο ο άντρας της κόρης του, κι όταν πια εγκαθιδρύεται η πατριαρχία, τον κληρονομούν τα αρσενικά παιδιά του. Αλλά και γενικά ο άντρας μέσα στο γένος της γυναίκας του είναι ξένος κι απομονωμένος. Τα παιδιά του τού είναι ξένα: ούτε στο γένος του ανήκουν, ούτε την περιουσία του κληρονομούν, μα ούτε και υποχρέωση έχει να τα τρέφει. Το προϊόν της εργασίας του πηγαίνει κι αυτό στο μητρικό του γένος, κι αν με το γάμο του οφείλει ορισμένες υπηρεσίες δεν τις οφείλει προσωπικά στη γυναίκα του και στα παιδιά του μα σ' ολόκληρο το μητρικό γένος της γυναίκας του που επωφελείται από αυτές. Κι ούτε, στην αρχή τουλάχιστο και πριν εξελιχθεί ο ομαδικός γάμος σε ατομικό, είναι ο μοναδικός άντρας της γυναίκας του, όπως άλλωστε κι αυτή δεν είναι η μοναδική γυναίκα του. Συχνά ο άντρας δε μένει ούτε καν με τη γυναίκα του παρά με το γένος του το μητρικό κι έρχεται και της κάνει σύντομες (και λίγο ή πολύ κρυφές) επισκέψεις. Άλλοτε πάλι ο γάμος είναι μητροτοπικός και τότε ο άντρας μένει με το γένος της γυναίκας του, οπότε επισκιάζεται εντελώς από αυτό. Και γενικά ο πατέρας στο μητρικό γένος έχει θέση παρακατιανή. Τη θέση που έχει ο πατέρας στο πατρικό γένος την έχει στο μητρικό ο θεός, δηλαδή ο μεγαλύτερος αδελφός της μάνας, ο θεός των παιδιών της, ή ο αδερφός της μάνας της μάνας, της γιαγιάς των παιδιών. Ένας μητριαρχικός Μελανήσιος, θέλοντας ο καθημένος να μεταφράσει στους συμπατριώτες του το «Πάτερ ημών ο εν τοις ουρανοίς» έλεγε, για να γίνει κατανοητός: «Θεΐε ημών ο εν τοις ουρανοίς».

Με τέτοια κοινωνική οργάνωση, η μητριαρχική γυναίκα είναι ο άξονας, η ραχοκοκαλιά όλης της ζωής της κοινότητας. Σ' αυτήν και στο γένος της ανήκει το σπίτι κι αργότερα κι η γη. Τα παιδιά που κάνει είναι δικά της κι ανήκουν κι αυτά στο γένος της. Εκείνη έχει όλη την παραγωγική δραστηριότητα: εκείνη, όπως είπαμε, χτίζει, μαζεύει τους καρπούς, καλλιεργεί τη γη, φιάχνει τα καλάθια, τα αγγεία, ασχολείται με το εμπόριο. Χαίρεται, έτσι, την οικονομική της ανεξαρτησία και την ερωτική της ελευθερία. Παίρνει ενεργό μέρος στην κοινωνική ζωή, πρωτοστατεί στις γιορτές, γυμνάζεται, αρματοδρομεί και καμιά φορά και πολεμάει. Είναι θεματοφύλακας της παράδοσης και συντηρητής όλης της πολιτιστικής ζωής της ομάδας. Οι κοινωνικές συνήθειες, τα ήθη και έθιμα, οι κανόνες της συμπεριφοράς, οι μύθοι που κληρονομούνται από γενιά σε γενιά, όλος ο πυρήνας του πολιτισμού, σχηματίζεται και μεταδίνεται από τις γυναίκες. Τέλος, η μυστηριακή γενετήσια λειτουργία της που, μαζί με το σύνδεσμά της με τη γεωργία, την κάνει να έχει στα χέρια της τη γονιμική μαγεία, της δίνουν μια μεταφυσική αίγλη. Κι όταν έρχεται η θρησκεία ν' αντικαταστήσει τη μαγεία, οι πρώτες θεότητες που γνωρίζει το ανθρώπινο γένος είναι γένους θηλυκού, με αποκορύφωμα την πανάγια και φοβερή συνάμα Μεγάλη Θεά, που γίνεται αργότερα η Μεγάλη Μητέρα, η Magna Mater, εκείνη που βρίσκεται πίσω απ' όλες τις θρησκείες και τις μυθολογίες του κόσμου κι είναι η αρχέγονη μάνα, η πηγή της ίδιας της ζωής, που τ' όνομά της είναι Ιννάνα, Ισθάρ, Ρέα, Κυβέλη, Εφέσια Αρτεμη, Δήμητρα, Ειλύθεια.

(συνεχίζεται στο επόμενο τεύχος)

Η αξιόπρεπη αληθομυθία και η ανοικεία ελευθεροστομία

της Άννας Κελεσίδου - Γαλανού δ. Φιλοσοφίας.

Η γλώσσα κόκκαλα δεν έχει και κόκκαλα σπάζει. Αυτός δεν είναι λόγος κάποιου κομφορμιστή αλλά λόγος της πείρας. Οι προτάσεις: «οι λέξεις δεν έχουν ηθική/οι λέξεις έχουν ηθική» δεν λένε τα πράγματα. Χρειάζονται ένα «τόσο-τόσο» να τις ενώσει, για να έχουν νόημα. Γιατί οι λέξεις είναι χειρονομίες' το χέρι που ανοίγει μπορεί να είναι παράκληση, πρόκληση, βρισιά, βία. Μόνο τους οι λέξεις είναι όπως οι πέτρες: υλικό για πετροβόλημα ή για κάτι χρήσιμο. Ή είναι όπως τα χρώματα: μουντζούρες ή ύλη σύνθεσης.

Ο λόγος το παν σημαίνει. Ο λόγος δεν είναι λέξεις, είναι συμπλοκή ονομάτων και ρημάτων, όπως τότε ο Πλάτων, τρόπος επικοινωνίας ή απόρριψης της επικοινωνίας. Ο λόγος καλεί, μεταδίνει, κρύβει, προσβάλλει, λέει και δε λέει τα πράγματα, κάνει τις λέξεις πράγματα. Τα συμπλέγματα των λέξεων δίνουν στα μέρη νοήματα και συναισθηματικές αποχρώσεις. Έτσι στη λέξη είναι παρών και ο απρόσωπος και ο προσωπικός άνθρωπος. Το συναισθηματικό φορτίο διαφοροποιεί τη λέξη «έρως» πολλαπλά. Δεν είναι το ίδιο για τον ερωτευμένο -και το ίδιο για κάθε ερωτευμένο- το ίδιο για τον μάγκα. Οι στιγμές έχουν κάθε μια το λεξιλόγιό της κι ο καθένας το λεκτικό του ύφος (ήθος).

Οι αρχαίοι δεν ζητούσαν την κάθαρση με λέξεις ούτε με την παράσταση πράξεων βίας, αλλά με τον έλεο και το φόβο από το νόημα των καταστάσεων. Το υασπένς με λέξεις, γνώρισμα της σύγχρονης εποχής, είναι εμπορική μορφή πρόκλησης. Αλλά δεν αποτρέπει κανείς από τα βασανιστήρια περιγράφοντάς τα με λέξεις ή αναπαριστάνοντάς τα σκληρά κινηματογραφικά. Γιατί πολλά απ' αυτά γίνονται «επιστημονικά», δηλαδή τέλεια, δίχως επιφάνεια αγριότητας που προκαλεί τρόμο. Ο ηθικός αγώνας θέλει ορμή σε βάθος, όχι περιφερειακό φανατισμό, θέλει μελέτη του κακού και των μεθόδων του, όχι ανάγνωση κι έκπληξη. Και ο αντικομφορμιστής εδώ κινδυνεύει να είναι ένας κομφορμιστής της συμμόρφωσης με τη βολική άρνηση και τον αντιδιαλεκτικό φανατισμό του τύπου «κάτω η ηθική της σεμνότητας».

Έπειτα η ελευθερία του καθενός είναι ελευθερία όσο δε θίγει την ελευθερία του άλλου. Αυτός είναι πρώτος κανόνας κάθε συνύπαρξης. Σημαίνει βέβαια αυτό θυσίες κάποιων προτιμήσεων, έλξεων, μικρών ή μεγάλων απολαύσεων. Δεν αντέχω να βλέπω κάποιον να φτύνει κι αν δεν τον πιάνει ο νόμος το μόνο που μου μένει είναι να τον αποφύγω. Αν όμως αυτός είναι «σύντροφός

μου τότε πρέπει να θυσιάσει τη συνήθειά του για χάρη μου, αν είναι πραγματικά σύντροφος. Η δική του αυτοσυγκράτηση είναι δική μου βεβαίωση πως υπάρχω γι' αυτόν περισσότερο από τις αδυναμίες του κι υποχρέωση να κάνω το ίδιο σ' ανάλογες περιπτώσεις. Ο προσεγγμένος λόγος δεν είναι βέβαια παγκόσμιος νόμος, αλλ' είναι ρυθμιστικός κανόνας της συμβίωσης' για τούτο κι επιδέχεται την αποστασία. Όταν όμως η διαφοροποίηση είναι μόνο αντιθετικότητα από λόγους πρόκλησης, η ομάδα της κοινής ζωής έχει δικαίωμα να υπερασπιστεί τη γραμμή της.

Το άλλοθι της εκτόνωσης με λέξεις και το άλλοθι της συνήθειας και διάδοσης αυτού του τρόπου εκτόνωσης δεν μετρά αν θίγεται κάποιου η ευαισθησία. Μια ολόκληρη ζωή να περάσει δεν θα μάθει ν' αδιαφορεί στη χυδαιότητα ορισμένων εκφράσεων, εικόνων, χειρονομιών όποιος είναι από νωρίς διαπιστευμένος στην ομορφιά και στη λεπτότητα. Ο φαλλός που εικονίζεται δίχως το καλλιτέχνημα στο οποίο ανήκει θα είναι γι αυτόν χυδαίο ζωγραφικό ή γλυπτικό κατασκεύασμα ανωνύμου επιδείξια ή ερωτικά πεινασμένου, το ίδιο κι οι εκφράσεις που δε δένουν σ' ένα αριστοφανικό κείμενο. Το μυστικό της τέχνης είναι ότι με τον καθγιασμό της ομορφιάς ή όποιας κατηγορίας του αισθητικού και της δεξιότητας υπερβαίνει τις κατηγορίες του ηθικού/ανήθικου. Οι Γερμανοί ονομάζουν Kitsch το κακόγουστο κι οι Γάλλοι *camelote* το κακοδουλεμένο έργο' το «βάρβαρος» ετυμολογικά έχει να κάνει με τους δίχως άρθρωση ήχους σ' αντίθεση με την αξία του ανθρώπινου λόγου που σημαίνει (Levi - Strauss'). Το πρόχειρο δεν είναι έργο και το ανόητο δεν αξίζει στον άνθρωπο. Ο άνθρωπος σκέφτεται και μιλάει. Ακούει και σκέφτεται. Αυτό είναι διά-λογος' το διάμεσο της σκέψης (που γίνεται πάλι με λόγια - νοήματα) είναι διαλογία, κρίση σ' ό,τι λέγεται και σ' ό,τι είναι να εκφραστεί. Αν δεν σκεφτείς και δεν κρίνεις, τότε ο λόγος είναι μορφασμός, άκαιροι ήχοι, ενώ ό,τι ξεχωρίζει τον άνθρωπο είναι η ικανότητα «διακριτικής» συμπεριφοράς, με όλες τις σημασίες του όρου. Αλλιώς όλα μένουν στην αμορφία ή ομοιομορφία του ανέκφραστου, στην άστοχη ή άστοργη σύγχυση.

Όταν ξεκινάς για κάπου ετοιμάζεις την κατάλληλη παραβέλλα. Όταν μάχεσαι για κάτι πρέπει να διαλέξεις τα όπλα. Γιατί δεν αγγίζει ο σκοπός το μέσο. Το μέσο είναι μέσο για ανάλογο-σε συμμόρφωση με το πράγμα, δηλαδή με μορφή οικεία στο πράγ-

μα, στο μέτρο αυτού που εκφράζεται. Ο λόγος -μέτρο είναι και μέτρο του λόγου. Το μέτρο βέβαια δεν είναι εύκολο να οριστεί· όμως ορίζεται το πολύ και το λίγο, το σχετικό και το άσχετο, το οικείο και το ανοίκειο· και το μέτρο είναι ανάμεσά τους: ούτε η ασυδοσία των λέξεων και των πράξεων ούτε τα ελλειπτικά «τσιρότα» της σεμνοτυφίας. Όμως το ρούχο βρέθηκε από τον άνθρωπο, κι όχι μόνο για προστασία από το κρύο. Και το στόμα είναι φτιαγμένο για ν' ανοίγει και για να κλείνει, κι η φωνή είναι και κραυγή και ψίθυρος, αλλά και λόγος για ν' ακούγεται και να ερμηνεύεται, σύνολο συμβόλων δηλωτικών νοημάτων. Γι' αυτό όταν μιλά κανείς δε διαλέγει μόνο τ' αυτιά, να μην είναι κουφά, αλλά κι ετοιμάζει πρόσφορο στόμα, όχι στ' αυτιά αλλά στο στόχο.

Η προτίμηση του μη καλλίτερου, η αγάπη της ασκήμιας, είναι φόβος μπροστά στην ομορφιά, όπως η άρνηση του καθωσπρεπισμού είναι και κάποια λανθάνουσα ανάγκη ν' αναγνωριστεί κανείς με την παρατυπία - πρωτοτυπία. Ο «όμορφος κόσμος ηθι-

κός αγγελικά πλασμένος» είναι βέβαια ακόμη ουτοπία· ζήτη μά- λιστα σ' εκείνους που αποκαλύπτουν τους φαρισαίους - κι όχι γνήσιους - από τους υποστηρικτές του. Όμως το αίτημα της ομορφιάς και της τάξης υπάρχει όσο υπάρχουν άνθρωποι που το νιώθουν πραγματικά. Και είναι ανεπίτρεπτη η αντιστροφή όλων των αξιών εν ονόματι μιας γενίκευσης, όπως αυτής του δήθεν κομφορμισμού και της επίθεσης εναντίον του ως ψευτοντρο- πής. Κάθε δικτατορία ξέρει πως το μυστικό της επιτυχίας της βα- σίζεται στα εύστοχα παραγγέλματα και στις σκληρές ενοχοποιή- σεις. Ο απριόρι χαρακτηρισμός της καλλιέργειας ως κομφορμι- σμού είναι δογματισμός, είναι ο εύκολος, πρόχειρος δρόμος της άρνησης της επικοινωνίας. Και όπου η ελευθεροστομία σμίγει με την περιφρόνηση καταλύει την επικοινωνία. Εικτός κιάν θέλουμε να σκοτώσουμε κι όχι να καταγγείλουμε, να συντρίψουμε κι όχι να θεραπεύσουμε. Τότε βέβαια «θανάτου ποινή σ' όλους δεν βάζουν»...

Εκδήλωση για την 20η επέτειο της ανακήρυξης της Κυπριακής Δημοκρατίας

Ο Δήμαρχος Αθηναίων κ. Δ. Μπέης, η Πανελλήνια Ένωση για Συμπαράσταση στην Κύπρο (ΠΕΣΚ), η Συμπα- ράσταση Αγώνα Κυπρίων (ΣΑΚ), ο Σύλλογος Κυπρίων Επιστημόνων, ο Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων σας προσκαλούν σε εκδήλωση για την 20η επέτειο της Ανακήρυξης της Κυπριακής Δημοκρατίας την Δευτέρα 8 Δεκεμβρίου 1980 ώρα 7.30 μ.μ. στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων, Ακαδημίας 50.

Θα απευθύνουν χαιρετισμό ο Δήμαρχος Αθηναίων κ. Δ. Μπέης και ο Πρόεδρος της Κύπρου κ. Δ. Χατζημιλτής. Εισηγητής: κ. Κώστας Καλλιγιάς, δημοσιογράφος. Ομιλητές: κ. Γιάννος Κρανιδιώτης δικηγόρος, κ. Μάριος Πλωρίτης συγγραφέας - δημοσιογράφος, κα. Ν. Κατσαούνη - Χριστοδουλίδη μορφωτικός ακόλουθος Πρε- σβείας Κυπριακής Δημοκρατίας, Μαρία Αναγνωστοπούλου αρχαιολόγος.

Περιβάλλον

Η ρύπανση της ατμόσφαιρας Η περίπτωση της Αθήνας

Ορέστη Μ. Αγγελίδη
Δρα. Χημικού Μηχανικού.

Τό φυσικό περιβάλλον, όπου μέσα ζει και δρά ο άνθρωπος είναι τό αποτέλεσμα τής ισορροπίας διαφόρων αλλαγών, πού έχουν γίνει πάνω στή γή κατά τούς μακροχρόνιους γεωλογικούς αιώνες. Καί σήμερα τό περιβάλλον αυτό δέν είναι στατικό, αλλά συνεχώς μετατρέπεται ακολουθώντας νόμους συμφυείς μέ τήν ύπαρξή του, τούς φυσικούς νόμους.

Ο άνθρωπος όμως, σάν όν μέ ιδιαίτερες ικανότητες, χρησιμοποίησε τή φύση μέ πολύ εξυπνάδα, γιά νά πάρει πιό πολλά καί πιό εύκολα τά αγαθά γιά τίς ανάγκες του. Αυτή η διαδικασία αυξήθηκε πολύ στή βιομηχανική εποχή, αλλά ωστόσο η χωρητικότητα τής φύσης ήταν τόσο μεγάλη, πού απορροφούσε άνετα τά αποτελέσματα (προϊόντα) τής ανθρώπινης παρέμβασης. Στή χωρίς όρια όμως βιομηχανική ανάπτυξη κατάφερε ο άνθρωπος να ανατρέψει αυτήν την ισορροπία καί άρχισαν να φαίνονται αλλοιώσεις στη σύνθεση τής ατμόσφαιρας καί τού νερού (ποτάμια, θάλασσες), τα δύο βασικά στοιχεία της ζωής του. Αυτές οι αλλοιώσεις απειλούν πιά άμεσα τήν ύπαρξη τής ζωής του, γιατί δέν είναι δυνατόν νά επιβιώσει έξω από το πλαίσιο των φυσικών νόμων, όπου γεννήθηκε καί έζησε. Η ελευθερία του έχει νόημα μόνο μέ τό σεβασμό τού φυσικού του περιβάλλοντος. Σ' αυτό πρέπει χωρίς συζήτηση νά πειθαρχήσει, αλλιώς διαλέγει το θάνατό του.

Στό σημείωμα αυτό θά αναφερθώ στό μέρος, πού αφορά τή ρύπανση τής ατμόσφαιρας.

Σέ μιá βιομηχανική περιοχή ή σέ μιá σύγχρονη πόλη παρέχονται στήν ατμόσφαιρα διάφορα στοιχεία ξένα από τή φυσική σύσταση τού ατμοσφαιρικού αέρα.

Αυτά διαιρούνται σέ πρωτογενείς ρυπαντές, πού βγαίνουν αυτούσια από τά εργοστάσια, τά αυτοκίνητα καί τίς κεντρικές θερμάνσεις τών σπιτιών καί σέ δευτερογενείς ρυπαντές, πού είναι προϊόντα αντιδράσεων μεταξύ τών πρωτογενών ρυπαντών κάτω από ορισμένες συνθήκες.

Πρωτογενείς ρυπαντές είναι:

1. Τό διοξείδιο τού θείου (SO_2) πού προέρχεται από τήν καύση στερεών καί υγρών καυσίμων πού περιέχουν θειάφι σάν πρόσμιξη.

Ερεθίζει τό αναπνευστικό σύστημα.

2. Τά αιωρούμενα σωματίδια μέ διάμετρο μικρότερη από 10μ (καπνός). Ερεθίζουν καί αυτά τό αναπνευστικό σύστημα καί η δράση τους είναι συνεργική μέ τή δράση τού SO_2 .

3. Τό μονοξείδιο τού άνθρακα (CO) πού είναι τό προϊόν από τήν ατελή καύση τών οργανικών ουσιών. Τό CO ενώνεται μέ τήν αιμοσφαιρίνη τού αίματος καί έτσι αδρανοποιεί ένα ποσοστό αιμοσφαιρίνης, μέ αποτέλεσμα νά μή μπορεί νά γίνει η οξυγόνωση τών ιστών κατά τήν αναπνοή, πού σημαίνει δηλητηρίαση.

4. Ο μόλυβδος (Pb) πού αιωρείται στήν ατμόσφαιρα σάν λεπτή σκόνη καί προέρχεται από τήν καύση τής βενζίνης στήν οποία περιέχεται μέ τήν μορφήν τού τετρααιθυλιούχου μόλυβδου.

5. Οι υδρογονάνθρακες (HC) -ελαφροί καί πολυαρωματικοί- πού προέρχονται από τήν εξάτμιση τών πετρελαιοειδών καί τίς καύσεις πού είναι καρκινογόνα.

Δευτερογενείς ρυπαντές είναι

1. Οξειδία τού αζώτου (NO_x) τό μονοξείδιο (NO) καί τό (NO_2).

Τό πρώτο προέρχεται από τήν αντίδραση μεταξύ αζώτου καί οξυγόνου τής ατμόσφαιρας σέ υψηλή θερμοκρασία, τό δεύτερο από τήν οξείδωση τού πρώτου.

2. Τά οξειδωτικά φωτοχημικά, πού είναι τό όζον (O_3) καί τό PAN (Νιτρικό υπεροξυακετύλιο). Αυτά εμφανίζονται μαζί. Τό πρώτο σέ χαμηλή περιεκτικότητα είναι συστατικό τής ατμόσφαιρας, σέ μεγάλη όμως προξενεί ερεθισμό (τσούξιμο) τών ματιών καί τού λαιμού. Παρόμοιες επιπτώσεις στόν ανθρώπινο οργανισμό έχει καί το δεύτερο.

Οι υπαίτιοι γιά τήν εκπομπή ρυπαντών είναι:

1. Οι βιομηχανίες. Κατά τήν χρήση καυσίμων μέ τήν παραγωγή καυσαερίων πού εξέρχονται από τίς καπνοδόχους. Εκεί έχουμε κυρίως διοξείδιο τού θείου. Οι άλλοι ρυπαντές δέν υπάρχουν εξ αιτίας τού αυστηρού ελέγχου τής καύσης, πού έχει μεγάλη οικονομική σκοπιμότητα.

2. Ορισμένες όμως βιομηχανίες παρέχουν στήν ατμόσφαιρα καί αιωρούμενα στερεά (τσιμεντοβιομηχανίες), οξειδία αζώτου καί υδρογονάνθρακες.

3. Η κυκλοφορία (αυτοκίνητα) παρέχει στήν ατμόσφαιρα διοξείδιο τού θείου, μονοξείδιο τού άνθρακα, οξειδία τού αζώτου καί υδρογονάνθρακες.

4. Οι κεντρικές θερμάνσεις παρέχουν στήν ατμόσφαιρα διοξείδιο τού θείου καί μονοξείδιο τού άνθρακα.

Ός προς τήν Αθήνα η συμμετοχή τών διαφόρων πηγών τής εκπομπής ρυπαντών εμφανίζεται στον πίνακα 1.

Η εμφάνιση τών συνεπειών τής ρύπανσης γίνεται κάτω από ορισμένες μετεωρολογικές συνθήκες. Συνήθως οι ρυπαντές, όταν βγούν από καπνοδόχο και όταν μάλιστα αυτή είναι υψηλή, επειδή τά καυσαέρια είναι θερμά σχηματίζεται ανοδικό ρεύμα, ώστε τελικά αραιώνονται οι ρυπαντές και είναι ακίνδυνοι.

Και όταν ακόμα σχηματισθούν στο έδαφος (περίπτωση αυτοκινήτων) εφόσον υπάρχει ανοδική κίνηση λόγω τής θερμοκρασίας και συντρέχει και ύπαρξη ανέμου, πάλι οι ρυπαντές δέν θά εμφανισθούν με τίσ δυσάρεστες επιπτώσεις τους. Εμφανίζονται μόνον όταν παρουσιαστεί τó φαινόμενο τής θερμοκρασιακής αναστροφής. Η θερμοκρασιακή αναστροφή συμβαίνει στην ατμόσφαιρα, όταν η θερμοκρασία σέ μία υπερκείμενη μάζα αέρα είναι μεγαλύτερη από τήν υποκείμενη, οπότε αυτή σάν βαρύτερη (χαμηλότερη θερμοκρασία) παραμένει στασιμη.

Η θερμοκρασία τής αναστροφής είναι κανονικό φαινόμενο, πού συμβαίνει κάθε βράδυ μετά τή δύση τού ηλίου και διακόπτεται τó πρωί μετά τήν ανατολή. Κατά τή θερμοκρασιακή αναστροφή επειδή έχουμε στασιμότητα σέ αέριο στρώμα πυκνώνουν οι ρυπαντές. Όταν η στασιμότητα διαρκέσει μερικές μέρες (3-8) τότε παρουσιάζεται ενοχλητικό τó πρόβλημα τής ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Και είναι πιο έντονες οι δυσάρεστες επιπτώσεις, όταν η θερμοκρασιακή αναστροφή γίνει άμεσα πάνω στο έδαφος και όχι σέ κάποιο ύψος απ' αυτό.

Εκτός από τίσ μετεωρολογικές συνθήκες, συμβάλλει στο σχηματισμό ρυπασμένης ατμόσφαιρας και η γεωγραφική διαμόρφωση τού χώρου, όπως στην περίπτωση τής Αθήνας είναι η ύπαρξη λόφων γύρω από τήν πόλη και τής θάλασσας στή μιά πλευρά.

Γιά τήν Αθήνα κατά τήν περίοδο 15-20 Οκτωβρίου 1979 οι τιμές ρύπανσης με μετρήσεις τού Προγράμματος Ελέγχου Ρύπανσης Περιβάλλοντος Περιοχής Αθηνών (ΠΕΡΠΠΑ) τού Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών και τού Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, φαίνεται στον πίνακα 2.

Παραθέτουμε στον πίνακα 3 τά εθνικά πρότυπα ποιότητας τού αέρα στην Αμερική και στον πίνακα 4 τά πρότυπα τής Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (Π.Ο.Υ.).

Τελικά η ατμοσφαιρική ρύπανση διακρίνεται στην καπνομίχλη (SMOG τού Λονδίνου) και Φωτοχημική ομίχλη (SMOG τού Λός Άντζελες). Η καπνομίχλη χαρακτηρίζεται από μεγάλη συγκέντρωση διοξειδίου τού θείου και καπνού με τελική παραγωγή θειικού οξέος με τήν υγρασία τής ατμόσφαιρας.

Στό Λονδίνο τó 1952 τó επεισόδιο κράτησε 5 μέρες και οι συγκεντρώσεις SO_2 και καπνού εφτασαν στα 4.000 $\mu g/m^3$ Πέθαναν 4.000 άτομα περισσότερα από ότι σέ μιά κανονική περίοδο. Η φωτοχημική ρύπανση είναι φαινόμενο διαφορετικό και χαρακτηρίζεται από μεγάλες συγκεντρώσεις σέ δευτερογενείς ρυπαντές. Οι πρωτογενείς ρυπαντές προέρχονται από τήν κυκλοφορία τών αυτοκινήτων κυρίως, έχουμε έντονη ηλιοφάνεια και γεωμορφολογική διαμόρφωση τέτοια, πού νά δημιουργεί θερμοκρασιακή αναστροφή και με καλοκαίρια. Η ομίχλη έχει μιά απόχρωση κίτρινη μέχρι καφέ, προκαλεί μείωση ορατότητας και γενική δυσφορία.

Η περίπτωση τής Αθήνας ανήκει στην κατηγορία τής φωτοχημικής ρύπανσης.

Η μελέτη τής ρύπανσης τής ατμόσφαιρας τής Αθήνας άρχισε τó 1963 (ομάδα Γ. Αλιβιζάτου), συνεχίστηκε τó 1967 από τó Εθνικό Αστεροσκοπείο και γίνεται συστηματικότερα απ' τó 1972 από τó Πρόγραμμα Ελέγχου Ρύπανσης Περιβάλλοντος Αθηνών (ΠΕΡΠΠΑ) τού Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών και τόν Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας. Έγινε ένα Σεμινάριο γύρω από τó θέμα στην Ένωση Ελλήνων Χημικών με ομιλητή τόν Καθηγητή Χημικό κ. ΣΥΚΙΩΤΗ και κυκλοφόρησε μιά μελέτη γύρω από τó θέμα από τή μόνιμη Επιτροπή θεμάτων προστασίας περιβάλλοντος τού Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας.

Η ατμοσφαιρική ρύπανση είναι γεγονός και η αιτία σχεδόν έχει εντοπισθεί. Επομένως πρέπει νά ληφθούν τά κατάλληλα μέτρα γιά τήν αντιμετώπισή τής.

Οι τελευταίες πληροφορίες λένε ότι τó Υπουργείο Κοιν. Υπηρεσιών πρόκειται νά προσθέσει στα μηχανήματα, πού υπάρχουν και πού μ' αυτά γίνονται σήμερα οι μετρήσεις, άλλα μηχανήματα αυτόματης μέτρησης. Παράλληλα ή Μετεωρολογική Υπηρεσία θά οργανωθεί γιά τήν πρόβλεψη συνθηκών ατμοσφαιρικής στασιμότητας, θά ειδοποιεί άμεσα τίσ υπηρεσίες μετρήσεως, θά ειδοποιεί τή Διοίκηση γιά νά ληφθούν τά ανάλογα μέτρα, π.χ. τή μείωση τής βιομηχανικής παραγωγής κλπ. Τó πρόβλημα θ' αντιμετωπιστεί, όπως λέγεται, σύντομα.

Πρέπει ωστόσο νά έπιστημόνουμε τή μεγάλη αδυναμία, πού παρουσιάζει ή Διοίκηση σέ προβλήματα προστασίας περιβάλλοντος. Σήμερα με τó πρόβλημα αυτό ασχολούνται τó Υπουργείο Κοινωνικών υπηρεσιών, τó Υπουργείο Βιομηχανίας, τó Υπουργείο Συντονισμού, τó Υπουργείο Εμπορικής Ναυτηλίας και τελευταία τó Υπ. Οικισμού, Χωροταξίας και Περιβάλλοντος. Εάν παραδεχθούμε ότι υπάρχουν όλες οι καλές προθέσεις είναι φυσικό ότι τα πέντε (5!) Υπουργεία πού ασχολούνται με τήν προστασία τού περιβάλλοντος, τó μόνο πού θά πετύχουν θά είναι σέ βάρος τής προστασίας του περιβάλλοντος.

Τελικά θά πρέπει νά σκεφθεί κανείς: από εδώ και πέρα ή ζωή τού Αθηναίου θά εξαρτάται καθημερινά από τίσ μετρήσεις και τίσ μετεωρολογικές συνθήκες; Και εάν ακόμα προστατεύεται από τούς ρυπαντές ή ποιότητα τής ζωής του θά είναι πάντα υποβαθμισμένη, θά υπάρχει μόνιμα πάνω από τó κεφάλι του ή δαμόκλειος σπάθη τών ποσοστών τών ρυπαντών; Αυτό βέβαια δέν είναι ζωή. Επομένως όσα γίνονται σήμερα πρέπει νά θεωρούνται σάν μιά προσωρινή λύση, σάν μιά λύση ανάγκης. Παράλληλα πρέπει νά αναπτυχθεί ένα άλλο πρόγραμμα αντιμετώπισης, μακροχρόνιο, με στόχους:

1.- Απομάκρυνση τών βιομηχανιών, πού εκπέμπουν σημαντική ποσότητα ρυπαντών (ατμοηλεκτρικός σταθμός ΔΕΗ, τιμμεντοβιομηχανίες κλπ.).

2.- Μεγαλύτερη χρησιμοποίηση τών ηλεκτροκίνητων μεταφορικών μέσων και μείωση όσων χρησιμοποιούν υγρά καύσιμα.

3.- Τέλος αποκέντρωση τών Διοικητικών Υπηρεσιών και μεταφορά τών δραστηριοτήτων τών μεγάλων Οργανισμών στην Επαρχία, έτσι ώστε νά καταλήξει στην μείωση τού πληθυσμού τής πρωτεύουσας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1.- Ενδιάμεση Τεχνική Έκθεση, Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών 1975, τόμος IV.

2.- Αλιβιζάτος, Γ.Π., Μπάζας Β.Ν., Αλεξόπουλος Ι, Βερυκοκάκης Εμμ., Τό πρόβλημα ρυπάνσεως τής ατμόσφαιρας έν Αθήναις και Περιχώροις, Αρχεία Υγιεινής, 329 (1965) και Ι (1968).

3.- KARAPIPERIS L., SMOKE AND SULFUR DIOXID

MEASUREMENT IN ATHENS, BULLETIN OF AIR POLLUTION, 1 (1970) AND 2 (1972) - NATIONAL OBSERVATORY OF ATHENS METEOROLOGICAL INSTITUTE.

4.- Συκιώτης Δ., Σεμινάριο στην Ένωση Ελλήνων Χημικών, 1979/80.

5.- ΤΕΕ, Η ατμοσφαιρική ρύπανση τής Αθήνας και τό πρόβλημα τού νέφους (1980).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ποσοστιαία συμμετοχή πηγών στις εκπομπές ρυπαντών στην περιοχή Αθηνών. (Χειμώνας).

ΠΗΓΗ	Διοξείδιο του θείου %	αιωρούμενα στερεά %	μονοξείδιο του άνθρακα %	οξείδια αζώτου %	υδρογονανθρακες %
Βιομηχανική δραστηριότητα	10	95	3,2	63	14
Χρήση καυσίμων στη βιομηχανία	39	1	0,6	12	2
Ατμοηλεκτρικός σταθμός στο Κερατσίνι	34	—	—	7	—
Κυκλοφορία	8	3	96,0	14	83,3
Κεντρικές θερμάνσεις	9	1	0,2	4	0,7

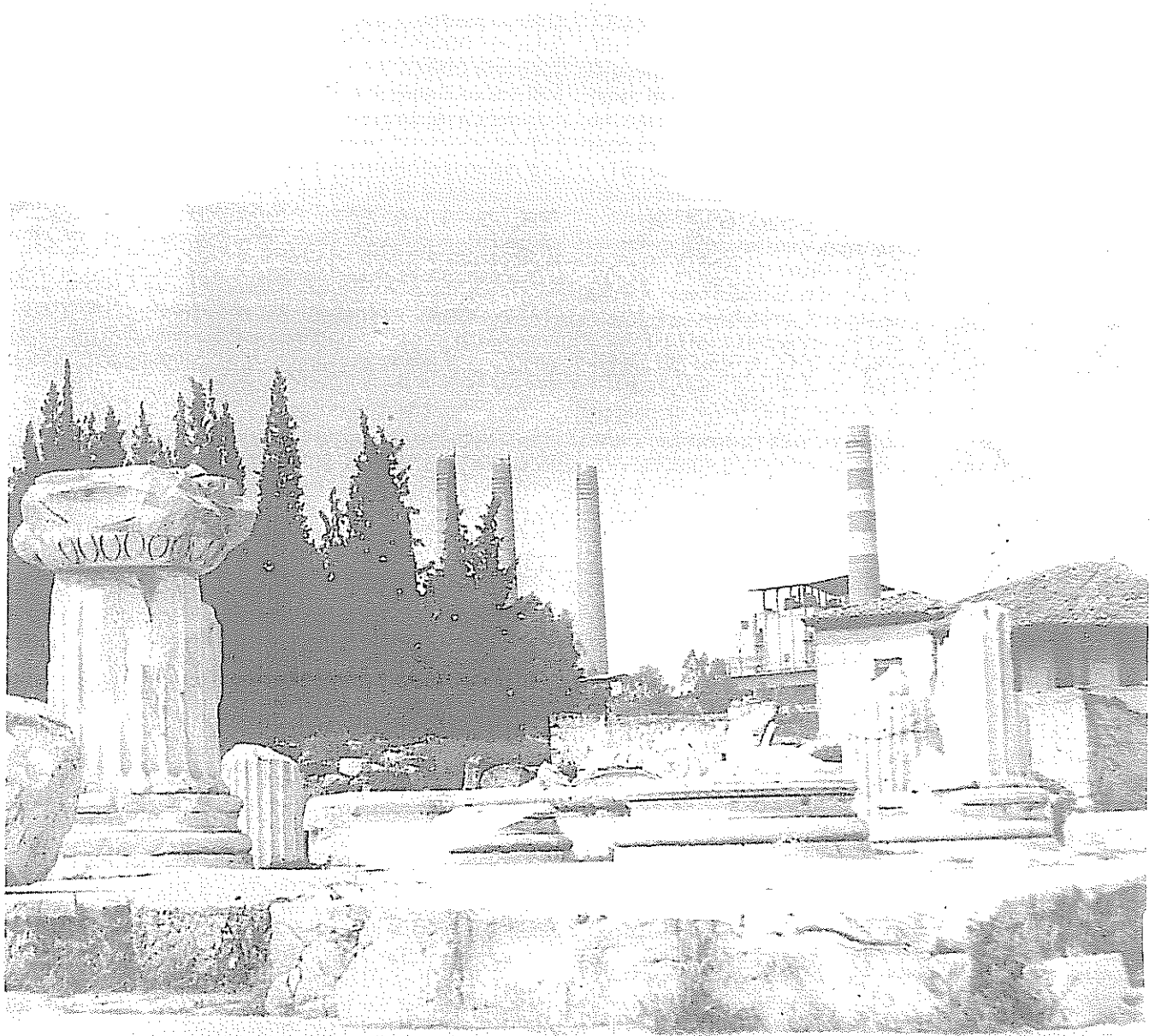
ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Τιμές ρύπανσης για την περίοδο 15-20 Οκτωβρίου 1979 στην περιοχή Αθηνών Μέσοι όροι σταθμών ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)

Ημερομηνία	Δευτέρα Τρίτη 15-16/10	Τετάρτη 17/10	Πέμπτη 18/10	Παρασκευή 19/10	Σάββατο 20/10
Καπνός	2,10	2,50	1,95	1,47	0,95
Διοξείδιο Θείου	72	50	42	38	26
Αιωρούμενα σωματίδια	436	420	429	320	244
Διοξείδιο αζώτου	160	160	255	90	87
όζον (Πατησίων)	—	18	15	15	17
όζον (Ρέντης)	—	84	34	—	—

Στοιχεία ΠΕΡΠΠΑ

Ελευσίνα και ρύπανση

Στά πλαίσια της Παγκόσμιας Ημέρας Προστασίας Περιβάλλοντος, η Συντακτική Επιτροπή του Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων, γνωρίζοντας πόσο οξεί είναι το πρόβλημα της βιομηχανικής ρύπανσης στη χώρα μας, θεώρησε σκόπιμο να απευθυνθεί στο Δήμαρχο Ελευσίνας κ. Μ. Λεβέντη.

Είναι πιά γνωστό σε όλους ότι η Ελευσίνα και το Θριάσιο Πεδίο θεωρείται σαν η περιοχή με τη μεγαλύτερη ρύπανση σε όλη την Ελλάδα. Η Δημοτική αρχή της πόλης βρίσκεται επικεφαλής όλων των κινητοποιήσεων των κατοίκων της περιοχής για το σταμάτημα της καταστροφής του περιβάλλοντος και τη διάσωση του πολιτισμού του τόπου.

Για τα ζητήματα που αφορούν

τον αριθμό των βιομηχανιών και βιοτεχνιών που υπάρχουν στη περιοχή

το βαθμό της βιομηχανικής ρύπανσης του περιβάλλοντος και τις επιπτώσεις πάνω στην υγεία των κατοίκων και των εργαζομένων της περιοχής

την έλλειψη σύγχρονης νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος

Ο κ. Δήμαρχος μάς ανέφερε τα παρακάτω:

« Η τόσο ραγδαία και μη ορθολογική ανάπτυξη των βιομηχανιών στη περιοχή της Ελευσίνας είχε σαν αποτέλεσμα να καταστραφεί η γεωργία, η κτηνοτροφία, η αλιεία και ο τουρισμός της περιοχής.

Η περιοχή της Ελευσίνας παρουσιάζει το μεγαλύτερο ποσοστό ρύπανσης στην Ελλάδα, παράδειγμα προς αποφυγή για όλους. Το συμπέρασμα είναι τεκμηριωμένο και επιστημονικά με στοιχεία που προέρχονται από το Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών, το Κέντρο Πυρηνικών Ερευνών «Δημόκριτος», το Ωκεανογραφικό Ινστιτούτο, το Πολυτεχνείο, την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, το ΙΚΑ και άλλες καθ' όλα αξιόπιστες πηγές.

Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά οι 800 βιομηχανίες και βιοτεχνίες της περιοχής καλύπτουν στην Ελευσίνα έκταση πενταπλάσια από τις κατοικίες. Το πράσινο είναι περιορισμένο. Η έκταση του είναι κατά 14,5 φορές μικρότερη από τις διεθνείς προδιαγραφές, οι παιδικές χαρές κατά 10,4 και τα Δημοτικά Σχολεία κατά 5,4 φορές.

Η συγκέντρωση της σκόνης στην ατμόσφαιρα έφθασε τα 1233 μικρογραμμάρια ανά m^3 , σύμφωνα με μέτρηση του Υ-

πουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών τιμή που δεν έχει μετρηθεί σε άλλη περιοχή ενώ η μέση τιμή είναι επταπλάσια από τις προδιαγραφές της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας, έχει κατά 70% αναπνεύσιμο μέγεθος, και αυτό αποτελεί αιτία για πολλές αναπνευστικές παθήσεις παιδιών και εργαζομένων της πόλης μας.

Το ασβέστιο βρέθηκε 62,6 μικρογραμμάρια ανά m^3 τιμή τριπλάσια από αυτήν της Αγίας Παρασκευής και 15—20 φορές μεγαλύτερη από αγροτικές περιοχές της Αγγλίας και του Καναδά. Μόνο η Χαλυβουργική εκπέμπει στην ατμόσφαιρα 45.000 τόνους αιωρούμενα σωματίδια το χρόνο, ενώ άλλη τόση ποσότητα εκπέμπουν τα τσιμεντάδικα TITAN και ΧΑΛΥΨ, η Ελληνική Χαλυβουργία και άλλες βιομηχανίες της περιοχής. Τα Διυλιστήρια Ασπροπύργου εκπέμπουν 20.000 τόνους διοξείδιο του θείου το χρόνο, η ΠΕΤΡΟΛΑ 15.000 τόνους, η Χαλυβουργική 10.000 τόνους, το TITAN 6.400 τόνους και το ΧΑΛΥΨ 2.500 τόνους το χρόνο. Δηλαδή μόνο πέντε από τις βιομηχανίες εκπέμπουν 55.000 τόνους διοξείδιο του θείου, το 1/4 της συνολικής ποσότητας διοξειδίου του θείου της μειζονος περιοχής πρωτευούσης με 3.500.000 κατοίκους.

Από τις 23 Ιούλη 1979 λειτουργεί στο Δήμο Ελευσίνας σταθμός παρακολουθήσεως της εκπεμπόμενης σκόνης από τις βιομηχανίες της περιοχής. Από τις 23 Ιούλη μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου 1979 η μέση εβδομαδιαία εκπομπή ήταν:

α) της Χαλυβουργικής: σε καπνιά 72 ώρες και σε κοκκινόσκονη 65 ώρες τη βδομάδα δηλαδή συνολικά 137 ώρες κατά μέσο όρο από τις 168 που έχει κάθε βδομάδα.

β) του ΧΑΛΥΨ: σε τσιμεντόσκονη 57 ώρες τη βδομάδα.

γ) του TITAN: σε τσιμεντόσκονη 37 ώρες τη βδομάδα.

Οι διεθνείς προδιαγραφές αναφέρουν ότι εκπομπή τσιμεντόσκονης δεν πρέπει να ξεπερνά τις 30 ώρες το χρόνο. Συνολικά οι τρεις μόνο αυτές βιομηχανίες διοχετεύουν κατά μέσο όρο 231 ώρες τη βδομάδα σκόνη στην ατμόσφαιρα, επιβεβαιώνοντας έτσι τη θέση της Δημοτικής αρχής Ελευσίνας, ότι δεν υπάρχει στιγμή του 24ωρου που η ατμόσφαιρα της πόλης να μη δέχεται σκόνη από μία ή περισσότερες βιομηχανίες.

Ο κόλπος της Ελευσίνας έχει μετατραπεί σε ένα απέραντο βούρκο και έχει υποστεί την μεγαλύτερη καταστροφή την τε-

λευταία δεκαετία από τα απόβλητα των βιομηχανιών της περιοχής. Το συνολικό ρυπαντικό φορτίο έχει διαπλαστεί τα τελευταία 5 χρόνια στη θάλασσα της περιοχής και ο βούρκος σε ορισμένα σημεία του βυθού έχει φθάσει τα 6 μέτρα.

Μόνο η Χαλυβουργική ρίχνει στη θάλασσα εκατοντάδες χιλιάδες τόννους υγρά απόβλητα το 24ωρο, από τους οποίους 150 τόννοι είναι στερεά και 4 τόννοι τοξικές ουσίες.

Τα Διύλιστήρια Ασπροπύργου βγάζουν 24.000 τόννους υγρά απόβλητα το 24ωρο και η ΠΕΤΡΟΛΑ 20.000 τόννους. Τα κρατικά Διύλιστήρια και η ΠΕΤΡΟΛΑ διοχετεύουν στη θάλασσα τρεις τόννους αμμωνίας το 24ωρο ενώ άλλη τόση ποσότητα ρίχνει μόνη της η Χαλυβουργική.

Η ρύπανση του κόλπου της Ελευσίνας αυξάνει ακόμη περισσότερο από τη μεταφορά σ' αυτόν, με τα θαλάσσια ρεύματα, μέρους των αστικών λυμάτων της πρωτεύουσας, από το Κερατσίνι. Σύμφωνα με πρόσφατους υπολογισμούς τα λύματα αυτά ανέρχονται σε 70.000 κυβικά μέτρα ημερησίως.

Άλλη αιτία καταστροφής της θάλασσας της Ελευσίνας και αλλοίωσης του φυσικού περιβάλλοντος είναι τα μπαζώματα χιλιάδων στρεμμάτων του μικρού Ελευσινιακού κόλπου από τη Χαλυβουργική, τα Ναυπηγεία Νιάρχου και Ανδρεάδη, την Πετρόλα, το Τιτάν και άλλες βιομηχανικές της περιοχής.

Κάθε μήνα υπάρχει ένα περιστατικό ρύπανσης της θάλασσας με πετρελαιοειδή και η κατάσταση επιδεινώνεται από το άραγμα εκατοντάδων πλοίων για να πληρώνουν οι εφοπλιστές λιγότερα ασφάλιστρα.

Τό διαλυμένο οξυγόνο στη θάλασσα της Ελευσίνας είναι μόνιμα κάτω από το ελάχιστο όριο για τις αερόβιες διεργασίες και την επιβίωση των ψαριών, γι' αυτό κάθε τρεις μήνες έχουμε ομαδικούς θανάτους ψαριών.

Η περιεκτικότητα σε αμμωνία στη θάλασσα είναι 1.500% περισσότερη από αυτήν μιάς θάλασσας που δεν έχει υποστεί ρύπανση και 400% περισσότερη από αυτήν της θάλασσας στο Κερατσίνι. Η βιολογική ισορροπία του κόλπου έχει μετατοπιστεί επικίνδυνα προς ανασερόβιες συνθήκες. Τα λύματα των γύρω βιομηχανιών προκαλούν καθημερινά βιολογική και χημική ρύπανση, με τις τοξικές ουσίες που περιέχουν. Το χρώμα του νερού είναι αλλοιωμένο, γι' αυτό και τα παιδιά της Ελευσίνας ζυγαφίζουν τη θάλασσα κόκκινη. Ετσι έχουμε φθάσει σε απονέκρωση του κόλπου, ο οποίος για να επανέλθει, αν ποτέ επανέλθει στην αρχική του κατάσταση, θα χρειαστεί πάρα πολλά χρόνια.

Όλα αυτά τα στοιχεία δείχνουν πόσο είναι τραγική και επικίνδυνη η κατάσταση στην περιοχή.

Η πρωτοφανής ρύπανση της ατμόσφαιρας και της θάλασσας της περιοχής έχει δυσμενέστερες επιπτώσεις στην υγεία των κατοίκων και των 40.000 περίπου εργαζομένων στις βιομηχανίες. Από στοιχεία του ΙΚΑ Ελευσίνας της τελευταίας πενταετίας, η νοσηρότητα και θνησιμότητα στην περιοχή είναι κατά 50 - 70% υψηλότερες από αυτές της Αθήνας, που και αυτή δεν θεωρείται ιδεώδης από πλευράς περιβάλλοντος. Οι αναπνευστικές, καρδιολογικές, οφθαλμολογικές και δερματολογικές παθήσεις καθώς και τα διάφορα είδη καρκίνου βρίσκονται σε έξαρση στην περιοχή.

Πρόσφατη έρευνα από γιατρούς της έδρας του καθηγητή κ. Μερικά για τις αναπνευστικές παθήσεις στην Ελευσίνα σε σύγκριση με την Σπερχειάδα Φθιώτιδος, έδωσε τα ακόλουθα

αποτελέσματα για τις πνευμονοπάθειες: Από 982 Ελευσινίους που εξετάσθηκαν 8,04% έπασχαν από βρογχικό άσθμα, 7,63% από χρόνια βρογχίτιδα και 1,52% από πνευμονικό εμφύσημα. Από 747 άτομα που μελετήθηκαν στην Φθιώτιδα 4,55% έπασχαν από βρογχικό άσθμα, 4,01% από χρόνια βρογχίτιδα και μόνο 0,26% από εμφύσημα. Δηλαδή 17,2% των Ελευσινίων πάσχουν από σοβαρές πνευμονοπάθειες, ενώ μόνο 8,83% από τους κατοίκους της Φθιώτιδας. Οι μαθητές της Ελευσίνας παρουσιάζουν 6,4 φορές περισσότερες αποφρακτικές πνευμονοπάθειες, ενώ η σοβαρότερη απ' όλες το πνευμονικό εμφύσημα, ήταν 7,5 φορές υψηλότερη στην Ελευσίνα.

Τό τραγικότερο όμως είναι ο υπερδιπλασιασμός τα τελευταία χρόνια των τερατομορφων βρεφών και οι ανεξήγητες αποβολές σε καθ' όλα υγιείς έγκυες γυναίκες που κατοικούν σε ακτίνα 2 χιλιομέτρων γύρω από τις βιομηχανίες. Τό γεγονός αυτό δείχνει ότι αρχίζει να έπηρεάζεται και η κληρονομικότητα των κατοίκων, σαν συνέπεια της διαταραχής της οικολογικής ισορροπίας. Χρειάζεται βέβαια να γίνουν συστηματικότερες έρευνες και ήδη η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, όπου απευθύνθηκε ο Δήμος Ελευσίνας σε συνεργασία με τό Υ.Κ.Υ άρχισαν σχετική έρευνα, τα συμπεράσματα της οποίας πιστεύουμε να δοθούν στη δημοσιότητα.

Πρωτοφανείς είναι και οι καταστροφές που έχουν προκληθεί και προκαλούνται στις αρχαιότητες της Ελευσίνας που εκπροσωπούν ιστορία 4.000 χρόνων. Τό τσιμεντάδικο ΤΙΤΑΝ της πόλης και οι δεξαμενές του ΒΟΤΡΥΣ έχουν κτιστεί μέσα στον αρχαιολογικό χώρο. Η τσιμεντόσκονη μαζί με τό διοξείδιο του θείου καθημερινά διαβρώνουν τα αρχαία μάρμαρα καταστρέφοντας την πολιτιστική μας κληρονομιά.

Όλα αυτά τα στοιχεία έχουν αναφερθεί σε συσκέψεις, επισκέψεις σε αρμόδιους κρατικούς φορείς, έχουν δημοσιευτεί στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο, στάλθηκαν σε διεθνείς οργανισμούς (Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, Συμβούλιο της Ευρώπης, Ενωση Μεσογειακών Πόλεων), αλλά δυστυχώς δεν έχουν παρθεί δραστικά μέτρα για τόν περιορισμό της καταστροφής που γίνεται στην περιοχή. Και όχι μόνο δεν έχει χαρακτηριστεί κορεσμένη βιομηχανικά περιοχή ή Ελευσίνα και όλο τό Θριάσιο, όχι μόνο δεν έχουν επιβληθεί κυρώσεις στους παραβάτες, αλλά ούτε σχετική νομοθεσία σύγχρονη υπάρχει με συγκεκριμένες προδιαγραφές για τό χώρα μας.

Τό νομοσχέδιο για τήν προστασία του περιβάλλοντος, αν και πολύ απέχει από τό να είναι αυτό που χρειάζεται, επανειλημμένα έχει μπει στην ημερήσια διάταξη της Βουλής για συζήτηση και τήν τελευταία στιγμή αποσύρεται κατόπιν παρέμβασης του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων, όπως λέγεται.

Επανελημμένα τα τελευταία χρόνια έχουν πεί κυβερνητικοί παράγοντες, ότι στην Αττική δεν θα ιδρυθούν άλλες βιομηχανίες άνω των 50 ίππων ιδιαίτερα ρυπαρογόνες. Δυστυχώς όμως δίνονται άδειες επέκτασης ή ίδρυσης νέων βιομηχανιών στην περιοχή μας.

Τά πρόστιμα που μπαίνουν στους παραβάτες δυστυχώς μειώνονται ή εξαφανίζονται από τά δικαστήρια λόγω έλλειψης νομοθεσίας.

Δυστυχώς ή έλλειψη σύγχρονης νομοθεσίας για τήν προστασία του περιβάλλοντος, οι περιορισμένες αρμοδιότητες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των επιστημονικών συλλό-

γων στους φορείς λήψης και εφαρμογή των περιοριστικών μέτρων και οι τεράστιες προσβάσεις προς τον κρατικό μηχανισμό και τις εκάστοτε κυβερνήσεις των οικονομικώς ισχυρών, κάνουν δυσκολότερη την επίλυση του προβλήματος.

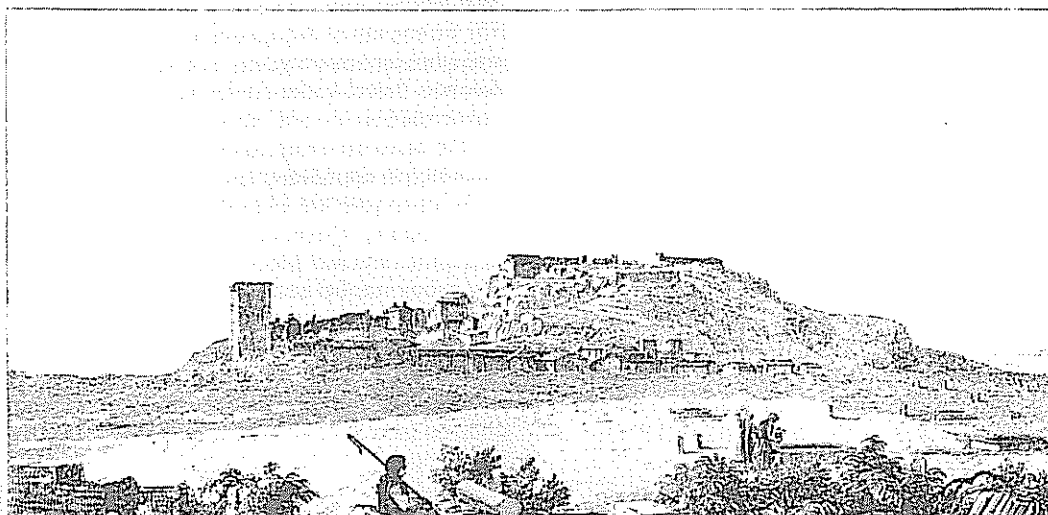
Γι' αυτό ζητάμε να ψηφιστεί το νομοσχέδιο από τη Βουλή ριζικά αναμορφωμένο, με τις τροποποιήσεις που έχει προτείνει ο Δήμος Ελευσίνας και βασικά κηρύσσοντας την Ελευσίνα και όλο το Θριάσιο κορεσμένη βιομηχανικά περιοχή.

Μετά από κινητοποιήσεις του Δήμου και των εργαζόμενων της πόλης το Υπουργείο Βιομηχανίας υπολόγισε τις δαπάνες για τοποθέτηση συστημάτων καθαρισμού των στερεών, υγρών και αερίων απόβλητων των βιομηχανιών της περιοχής σε 800.000.000 δρχ. Η τεχνολογική πρόοδος προσφέρει τις δυνατότητες περιορισμού του κακού. Οι βιομήχανοι όμως, παρά τα ορισμένα θετικά μέτρα (φίλτρα), που είναι ωστόσο ανεπαρκή, και ύστερα από μακρόχρονο αγώνα του Δήμου, δεν φαίνονται διατεθειμένοι να καταβάλουν αυτά τα

χρήματα από τα κέρδη τους ζητώντας δάνεια ή επιβάρυνση των παραγόμενων προϊόντων. Το κράτος δεν παίρνει δραστηρικά μέτρα και έτσι το κακό συνεχίζεται.

Πρέπει να γίνει συνείδηση σε όλους ότι οι κίνδυνοι από τη ρύπανση του περιβάλλοντος της περιοχής Ελευσίνας δεν αφορούν μόνο το Θριάσιο, αλλά και ολόκληρη την περιοχή της Αθήνας - Πειραιά. Κανείς δεν εμποδίζει τους τόννους της σκόνης με όλες τις τοξικές ουσίες να κυκλοφορούν στην ατμόσφαιρα και αυτής ακόμα της πρωτεύουσας, ούτε τα θαλάσσια ρεύματα να μεταφέρουν την ρύπανση από τον κόλπο της Ελευσίνας στον Πειραιά και το αντίστροφο.

Εχουμε υποχρέωση απέναντι στην ιστορία του τόπου μας, απέναντι στην πολιτισμένη ανθρωπότητα, απέναντι στα παιδιά μας να σταματήσουμε την καταστροφή του περιβάλλοντος και του πολιτισμού μας.»

Δραστηριότητες

Διάσκεψη Κοπεγχάγης

Τη Διάσκεψη, για τό μισό τής 10ετίας τής γυναίκας, πού έγινε στην Κοπεγχάγη από τις 14 ως τις 30 Ιουλίου πρέπει νά τή δούμε σάν σταθμό στόν αγώνα τών γυναικών για τήν επιτυχία τών στόχων τής 10ετίας, πού είναι: ή εδραίωση τής ειρήνης στόν κόσμο, ή κατάκτηση τής ισοτιμίας τής γυναίκας και ή ανάπτυξη τής για τήν πλήρη ενσωμάτωσή τής στην κοινωνικοοικονομική και πολιτιστική ζωή τού τόπου τής.

Όπως κι' όλας ξέρομε, ή Διάσκεψη αυτή πραγματοποιήθηκε σέ δύο επίπεδα. Στό επίπεδο συνάντησης τών εθνικών αντιπροσωπειών και στό επίπεδο συνεργασίας τών εξωκυβερνητικών, κυρίως γυναικείων, οργανώσεων, μέ σκοπό τόν απολογισμό τών επιτευγμάτων τής πρώτης πενταετίας. Η Ελλάδα πήρε μέρος στην επίσημη Διάσκεψη μέ 5μελή αντιπροσωπεία, πού κατάρτισε μονομερώς τό αρμόδιο Υπουργείο, αγνοώντας εντελώς τούς ειδικούς φορείς και τις γυναικείες οργανώσεις παρά τήν επίμονη προσπάθεια τών τελευταίων για τή σωστή κατάρτιση τής εθνικής αντιπροσωπείας. Μάλιστα ή Σ.Ε.Γ.Ε.Σ., πού αποτελείται από τά 12 πολυπληθέστερα γυναικεία σωματεία τής χώρας και τής οποίας μέλος είναι και ο Σ.Ε.Ε., μετά από επανειλημμένες παραστάσεις πού έκανε για τόν πιό πάνω σκοπό στόν Υπουργό Εξωτερικών, έστειλε τηλεγράφημα στην επίσημη Διάσκεψη τού ΟΗΕ, μέ τό οποίο έκανε γνωστά όλα αυτά στίς επίσημες αντιπροσωπείες τών Κρατών-Μελών τής Διασκέψεως και διαμαρτυρήθηκε για τήν απαράδεκτη αυτή στάση τής Ελληνικής Κυβέρνησης.

Ο Σ.Ε.Ε. ζήτησε από τήν Κυβέρνηση, σύμφωνα μέ νόμιμο δικαίωμά του, νά συμπεριληφθεί ένα τουλάχιστο μέλος του στην εθνική αντιπροσωπεία μας και σάν αντιπρόσωπό του υπέδειξε τήν υπεύθυνη τής νομικής του επιτροπής, πιστεύοντας ότι ήταν ή καταλληλότερη για νά δώσει τις αναγκαίες πληροφορίες, αφού τά περισσότερα από τά θέματα πού επρόκειτο νά απασχολήσουν τή Διάσκεψη είχαν κι' όλας μελετηθεί από τή Ν.Ε. τού Συνδέσμου. Αλλά ή κυβέρνηση αγνόησε τό αίτημα αυτό τού Σ.Ε.Ε. και φυσικά και τήν προταθείσα αντιπρόσωπό του. Μετά από τήν κυβερνητική άρνηση, και μόνο τότε, ό Συνδεσμός Ελληνίδων Επιστημόνων αποφάσισε νά πάρει μέρος στίς εργασίες τού FORUM, στέλνοντας σ' αυτό τήν αντιπρόσωπο πού είχε προτείνει και για τήν εθνική αντιπροσωπεία.

Οι συναντήσεις τών εθνικών αντιπροσωπειών και οι εργασίες γενικά τής επίσημης Διάσκεψης έγιναν στό BELLA CENTER, ένα κτίριο τού οποίου οι αίθουσες έχουν προβλεφθεί ειδικά για συνέδρια και παρόμοιες εκδηλώσεις. Για τή συγκεκριμένη περίπτωση είχε διατεθεί και μεγάλη και καλά εξοπλισμένη αστυνομική δύναμη - από άντρες και γυναίκες - πού εμπόδιζε τήν είσοδο σέ όποιον δέν ήταν μέλος τής διάσκεψης.

Θά σταθώ κυρίως στά σχετικά μέ τό FORUM, αφού αυτό βασικά παρακολούθησα. Λειτουργησε σέ 3 διαφορετικούς χώρους πάνω στό νησάκι AMAGER (Τό νησάκι πού συμπληρώνει τήν πόλη τής Κοπεγχάγης): στίς πάμπολλες αίθουσες τού Πανεπιστήμιου, στούς χώρους τού Κολλεγίου τής Αστυνομίας και στό αμφιθέατρο τής Σχολής βιβλιοθηκαρίων. Υπολογίζεται ότι στό FORUM πήραν μέρος γύρω στίς 7.000 γυναίκες από 187 χώρες, πού αντιπροσωπευσαν ποικίλες οργανώσεις, αλλά και μερικές πού μετείχαν απλά σάν άτομα. Ήταν δέ τόσος ό ενθουσιασμός και ό ζήλος αυτών πού πήραν μέρος, ώστε νά δικαιώνεται απόλυτα ή επιλογή τού λατινικού όρου «FORUM», πού αποδίδει τόν αρχαιοελληνικό «Αγορά». Πού, σύμφωνα μέ τήν αντίληψη τών προγόνων μας, έδινε τή δυνατότητα στόν κάθε Αθηναίο πολίτη νά πληροφορηθεί για ό,τι, είχε σχέση μέ τά κοινά και νά εκφράσει τή γνώμη του για αυτά. Βέβαια ό Αθηναίος πολίτης είχε και τό δικαίωμα νά αξιώσει νά σεβαστούν τή γνώμη του. Και για τό σκοπό αυτό είχε και τά αντίστοιχα μέσα στή διάθεσή του. Όμως οι δυνατότητες αυτές έλειπαν από τις γυναίκες πού εργάστηκαν στό FORUM, γιατί σύμφωνα μέ τήν επιβληθείσα διαδικασία, οι αποφάσεις, πού τυχόν θά παίρνονταν σ' αυτό τό τελευταίο, ούτε σάν προτάσεις θά ήταν δυνατόν νά προωθηθούν πρός τό αρμόδιο όργανο τού ΟΗΕ. Είναι και αυτό ένα από τά θέματα πού απασχόλησαν τις εργασίες τών μελών του: τό πώς δηλ. θά γινότανε δυνατή ή προώθηση τών απόψεών τους, για νά γίνουν αποφάσεις τού ΟΗΕ. Σάν ένα μέσο κρίθηκε τό άνοιγμα ενός διαλόγου μεταξύ τών μελών τής επίσημης Διάσκεψης και τών μελών τού FORUM, πού οπωσδήποτε βοηθάει και τό σκοπό τής συνεργασίας και γενικότερα τής επικοινωνίας τών γυναικών, και σέ συνέχεια στην επιτυχία τών στόχων τής 10ετίας. Για τήν ιστορία τού θεσμού αναφέρω ότι FORUM, γυναικών οργανώθηκε για πρώτη φο-

ρά πριν 5 χρόνια, με την ευκαιρία της Διάσκεψης του Μεξικού. Όμως, όπως πληροφορηθήκαμε, παρόμοια FORUM, είχαν αρχίσει να γίνονται αρκετά χρόνια πριν στις διασκέψεις του Ο.Η.Ε. και ήταν συνέπεια της προσπάθειας για την εκτόνωση εκείνων που δεν μπορούσαν να πάρουν μέρος σ' αυτές τις διασκέψεις.

Τα βασικά θέματα της Διάσκεψης (Ειρήνη - Ισότητα - Ανάπτυξη), που η επεξεργασία τους έγινε σε συνάρτηση με την Υγεία, την Εκπαίδευση και την Κοινωνικοοικονομικοπολιτιστική ανάπτυξη των γυναικών, συζητήθηκαν δημόσια με την μορφή του PANEL, σε δημόσιες δηλ. συζητήσεις, όπου το κάθε θέμα παρουσιαζόταν από 4-5 εισηγήτριες από ισάριθμες χώρες, στο αμφιθέατρο της Σχολής των Βιβλιοθηκαρίων. Η αίθουσα αυτή διέθετε μικροφωνικές εγκαταστάσεις, με μετάφραση στις 4 βασικές γλώσσες (Αγγλικά - Γαλλικά - Γερμανικά - Ισπανικά). Η μετάφραση δυστυχώς ήταν κάτι σπάνιο για το FORUM, όπου τα διατεθέντα κονδύλια δεν επαρκούσαν για την κάλυψη και αυτής της ανάγκης, παρ' όλο που πολλοί από τους διερμηνείς πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους χωρίς αμοιβή. Στις άλλες αίθουσες του FORUM, γινότουσαν καθημερινά από 45 - 90 συναντήσεις που οργάνωναν διάφορες επιτροπές των γυναικών οργανώσεων, και οι συναντήσεις αυτές είχαν τη μορφή του σεμιναρίου (εργαστήριο, κατά τον χρησιμοποιούμενο όρο) ή στρογγυλού τραπεζιού. Ένας μεγάλος αριθμός από τις συναντήσεις αυτές είχε οργανωθεί από τις καθαρά φεμινιστικές οργανώσεις. Τα θέματα που συζητήθηκαν και σ' αυτές τις συναντήσεις είχαν σχέση με εκείνα των PANELS, μόνο που είχαν ιδιαίτερη εντόπιση στις επί μέρους καταστάσεις. Αναφέρω ενδεικτικά μερικά από αυτά:

Οικονομική και κοινωνική ισότητα των γυναικών,
Εκπαίδευση για την οικογενειακή ζωή.
Η γυναίκα στην εξωσπιτική δουλειά
Γυναίκα και επάγγελμα
Μέσα μαζικής ενημέρωσης και γυναίκα
Γυναικείες μελέτες για την εξεύρεση πηγών για την ανάπτυξη
Προτεραιότητες ερευνών για το μέλλον
Ικανότητα των γυναικών για την οικοδόμηση όψεων του μέλλοντος.
Προώθηση των γυναικών σε υπεύθυνες θέσεις
Ρατσισμός και σέξ
Γυναίκες, θρησκεία και ισότητα
Ευθύνη των γυναικών για τον αφοπλισμό και την παγκόσμια ειρήνη
Οι γυναίκες στον αγώνα εναντίον του απαρχαίντ
Κατάσταση των γυναικών μεταναστών στην Ευρώπη
Η γυναίκα πρόσφυγας
Μαρτύρια φυλακισμένων γυναικών.
Επίσης ειδικότερα θέματα για τα οποία τις συζητήσεις οργάνωσαν οι τοπικές οργανώσεις, όπως:
Η κατάσταση των γυναικών στην Νικαράγουα
Γυναίκες της Αραβίας
Αφρικανές και υγεία
Η γυναίκα στη Γουινέα Μπισάου
Τα προβλήματα των κοριτσιών στον τρίτο κόσμο
Χτίζοντας ένα νοσοκομείο στη Ν. Υεμένη
Χτίζοντας ένα εργοστάσιο ραπτικής στο Λίβανο

Όπως ήταν φυσικό ο Σύνδεσμος δεν ήταν δυνατό να εκπροσωπηθεί παρά μόνο σε ένα περιορισμένο αριθμό συνεδριάσεων και συζητήσεων, αφού μετείχε με μία μόνο αντιπρόσωπο. Πολύ περισσότερο, όπως ήταν οργανωμένες οι εργασίες του FORUM, την ίδια ώρα, και σε διαφορετικούς και απομακρυσμένους χώρους, συζητιόντουσαν δύο ή περισσότερα εξ ίσου ενδιαφέροντα θέματα. Ωστόσο ο Σ.Ε.Ε. παρακολούθησε και εκπροσωπήθηκε σε 20 περίπου ομάδες εργασίας ή δημόσιες συζητήσεις. Συγκεκριμένα εκπροσωπήθηκε: 1) Στην ομάδα εργασίας που οργάνωσε ο Σύνδεσμος των Ασιατιστών γυναικών από το Τόκιο, για τα ανά τον κόσμο δικαιώματα της γυναίκας και ειδικότερα τους σχετικούς με την ιθαγένεια των γυναικών εθνικούς νόμους. Στην ομάδα μετείχαν αντιπρόσωποι οργανώσεων αρκετών χωρών, όπως Αμερικής, Αφρικής, Γαλλίας, Ιταλίας, Κύπρου. Από την αντιπρόσωπο του Σ.Ε.Ε. αναπτύχθηκαν τα σχετικά με την ιθαγένεια της ελληνίδας γυναίκας μετά τον γάμο και εμφανίστηκε και το πρόβλημα των αναγκαστικά εκπαιρισμένων ελληνίδων, καθώς και των παιδιών τους. Από τις γυναίκες που μετείχαν, μόνο οι Ιαπωνίδες και οι γυναίκες ορισμένων χωρών της Αφρικής αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της αλλαγής της ιθαγένειας μετά τον γάμο.

2) Στο σχετικό με την Οικογένεια PANEL που εισηγήτριές τους ήταν η HANNA SZEGO από την Ουγγαρία, η MARY HOLLNSTEINER από τις Φιλιππίνες, η BERNADETTE KUNAMBI από την Τανζανία και η BETTY FRIEDAN από την Αμερική. Η εισηγήτρια από την Τανζανία, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου, βουλευτίνα και γραμματέας του Κοινοβουλίου, έκανε μία συνοπτική περιγραφή της μέσης αφρικανικής οικογένειας. Η αφρικάνα ξυπνάει κάθε πρωί στις 4, πολύ πριν να ξυπνήσει ο άντρας της και δουλεύει ασταμάτητα, πολλές φορές 16 ώρες συνέχεια. Η θέση της είναι κυρίως στην κουζίνα, παρ' όλο που τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί σημαντική βελτίωση. Το αγόρι είναι πάντα πιο ευπρόσδεκτο από το κορίτσι στην οικογένεια. Προίκα, παλιότερα δίνουν οι γονείς του αγοριού, επικράτησε όμως αργότερα να τη δίνουν οι γονείς του κοριτσιού, γιατί διαφορετικά τα πεθερικά της την μεταχειριζόντουσαν σαν «άλογο» όπως είπε χαρακτηριστικά. Αν στο γάμο της η γυναίκα δεν φερθεί «σωστά», επιστρέφει στην πατρική της οικογένεια και η προίκα της χάνεται. Δεν είναι συνήθεια αφρικανική να διατηρεί η γυναίκα το πατρικό της όνομα. Είναι αλήθεια ότι οι σύγχρονες κοπέλες προσπαθούν να αλλάξουν την συνήθεια, όμως αυτό θεωρείται μεμπτό και συνάμα είναι επικίνδυνο για τα παιδιά, γιατί κινδυνεύουν να μη τους αναγνωριστεί η γνησιότητα τους από την πλευρά του πατέρα. Και κατέληξε λέγοντας ότι, παρ' όλο που οι νέοι της Αφρικής μέρα με τη μέρα τα αλλάζουν όλα αυτά, η κοινωνία της χώρας δεν είναι ακόμα έτοιμη για την ισότητα.

Η γνωστή αμερικάνη φεμινίστρια, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου και συγγραφέας Β. FRIEDAN, αναφέρθηκε στην κατάσταση της γυναίκας στη χώρα της. Κατά την άποψή της, το μελλοντικό πεδίο αγώνα για τις γυναίκες είναι η οικογένεια. Γιατί; Η οικογένεια, σύμφωνα με τον ορισμό της, σημαίνει δύο τουλάχιστον πρόσωπα που μοιράζονται τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις της. Κατά την αμερικανική όμως αντίληψη, την αποκλειστική ευθύνη για την απόκτηση των παιδιών την έχει η γυναίκα. Καταλήγει λοιπόν και η γυναίκα να απο-

φεύγει την απόκτηση παιδιών. Γιατί η Πολιτεία δεν έχει κανένα σχετικό πρόγραμμα, που να διευκολύνει την εργαζόμενη μητέρα. Δεν έχει προβλέψει καν για ελαστικά ωράρια, ούτε για τους άντρες, πόσο μάλλον για τις γυναίκες. Αλλά εκτός από την πρόνοια της Πολιτείας, λείπει κι' από το λαό η εκπαίδευση. Έτσι λ.χ. όταν τα παιδιά βρίσκονται στο σπίτι, μόνο η μητέρα ασχολείται με αυτά, ενώ ο πατέρας κυττάζει την τηλεόραση. Και κατέληξε λέγοντας ότι θα πρέπει να βοηθήσουμε τη γυναίκα να ξανααποκτήσει το δικαίωμά της να διαλέγει αν θα μείνει ή όχι στο σπίτι.

Όταν μου δόθηκε ο λόγος, ακριβώς αυτή η τελευταία προτροπή της Β. FRIEDAN ήταν που μου χρησίμευσε, για να παρουσιάσω συνοπτικά την κατάσταση της ελληνίδας στην οικογένεια. Ετόνισα ότι σε μάς, παρόλο που ένας μεγάλος αριθμός γυναικών εργάζεται έξω από το σπίτι, η νοοτροπία μεγάλης μερίδας του λαού μας είναι ότι, η θέση της γυναίκας είναι μέσα στο σπίτι. Κι' ακριβώς σ' αυτό συνίσταται ο αγώνας των γυναικείων οργανώσεων. Στην προσπάθεια ν' αλλάξει η νοοτροπία των ανθρώπων του τόπου μας, παράλληλα με τη νομοθετική μεταρρύθμιση. Κι' αναφέρθηκα στην εικόνα του Οικογενειακού μας Δικαίου, που εξακολουθεί να αντλεί τις διατάξεις του από το Ρωμαϊκό Δίκαιο.

3) Στη συνάντηση που οργάνωσε η Παγκόσμια Ομοσπονδία Δημοκρατικών Γυναικών για την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των γυναικών όλου του κόσμου. Υπήρχαν πολλές εκπρόσωποι οργανώσεων των αφρικανικών χωρών, όπως της Αγκόλας και της Μοζαμβίκης, αλλά και των Λατινοαμερικανικών και φυσικά της Αμερικής και της Ευρώπης. Εντυπωσιακοί οι αριθμοί που έδωσε η εκπρόσωπος της Μοζαμβίκης. Στη χώρα αυτή υπάρχει ανάγκη για 60.000 κατοικίες, 6.000 σχολεία και 20.000 για 20.000.000 εργάτες. Αμάθεια, φτώχεια, αθλιότητα, είναι τα κατάλοιπα της αποικιοκρατίας. Κι' όσο για τη δυνατότητα της γυναίκας να συμμετάσχει στη δημόσια ζωή, η σχετική νομοθεσία θεσπίστηκε μόνο μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας.

συμμετοχή ποικίλων οργανώσεων από πάρα πολλές χώρες. Ακούστηκαν εκπρόσωποι οργανώσεων από την Κεντρική Αμερική, την Κολομβία, τη Χιλή, το Μεξικό, την Ινδία, τη Γκάνα, τη Γκάμπια, τη Σενεγάλη, το Αφγανιστάν, το Σουδάν, την Αίγυπτο, αλλά και την Πολωνία.

Το βασικό πρόβλημα που, εντασσόμενο στα πλαίσια του οικογενειακού προγραμματισμού, απασχολεί τις χώρες του τρίτου κόσμου είναι το της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Βασανιστική η προσπάθεια της εισαγωγής της στην σχολική εκπαίδευση. Όπως είπε μια Ινδή, εκπρόσωπος οργάνωσης που συνεργάζεται στον τομέα της εκπαίδευσης, στη χώρα αυτή γίνεται προσπάθεια να την εισαγάγουν στο Λύκειο και την μετονομάζουν από σεξουαλική σε «οικογενειακή». Στο Σουδάν όμως υπάρχει στο πρόγραμμα του δημοτικού. Βασικό όμως πρόβλημα είναι και το οικονομικό. Είναι αδύνατο να αντιμετωπισθεί ένα τόσο τεράστιο πρόγραμμα με τόσο ελάχιστα χρήματα. Όπως είπε η αντιπρόσωπος της Κεντρικής Αμερικής, «το πρόγραμμα που ετοιμάσαμε το απέρριψαν από έλλειψη χρημάτων». Αλλά και τα γενικότερα προβλήματα είναι στενά συνδεδεμένα με τις δυνατότητες εφαρμογής του οικογενειακού προγραμματισμού. Κατά την μαρτυρία της αντιπροσώπου από τη Γκάνα, αντιμετωπίζουν δυσεπίλυτα προβλήματα, όπως το πρόβλημα της παιδικής θνησιμότητας, της πατροπαράδοτης υποταγής στον άντρα και της αδυναμίας εκπολιτισμού, λόγω αναλφαβητισμού του λαού. Και η εκπρόσωπος της Γκάμπια πρόσθεσε το πρόβλημα του αντρικού εγωισμού, που είναι τροχοπέδη στην εφαρμογή των προγραμμάτων. Χρειάζονται κι' αυτοί βοήθεια, όπως είπε, για να νοιώσουν σίγουροι για την ύπαρξή τους.

Και εδώ συγκλονιστική υπήρξε η φωνή της Λατιν. Αμερικής. Η εκπρόσωπος της Χιλής μίλησε για τα προβλήματα της υποανάπτυξης: τον αναλφαβητισμό, την έλλειψη ιατρικής περίθαλψης (1 γιατρός για 7.000 κατοίκους) και τεχνικών γνώσεων, την έλλειψη παιδικών σταθμών (το 70% των παιδικών σταθμών είναι με πληρωμή, που σημαίνει ότι μόνο οι

Με συντομία παρουσιάστηκε τὸ ἐλληνικὸ πρόβλημα ἀπὸ τὴν εκπρὸσωπο τοῦ Σ.Ε.Ε. Αναφέρθηκε τὸ χαμηλὸ ποσοστὸ τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ γιὰ τὶς δαπάνες τῆς παιδείας, ποὺ φθάνουν μόλις τὸ 11% καὶ τὸ 1,8% τοῦ ακαθάριστου ἐθνικοῦ προϊόντος - τὸ μικρότερο ἀπ' ὅλες τὶς χώρες τοῦ ΟΟΣΑ. Οἱ μικρὲς δαπάνες προκαλοῦν ἐλλείψη κτιρίων (λείπουν 27.000 αἰθουσες δημοτικῆς καὶ μέσης ἐκπαίδευσης καὶ ἐλλείψη διδακτικοῦ προσωπικοῦ (λείπουν πάνω ἀπὸ 5.000 καθηγητὲς καὶ 4.500 δάσκαλοι), ἐνῶ σύγχρονα δὲν γίνεται καὶ ἐπιμόρφωση τοῦ χρησιμοποιούμενου προσωπικοῦ. Τὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν σχολικῶν βιβλίων εἶναι ἀναχρονιστικά, μὲ προώθηση τῆς ἰδεολογίας τῆς διάκρισης σὲ βάρος τῶν γυναικῶν καὶ τοῦ στερεότυπου τῶν χωριστῶν ρόλων. Τέλος, ἡ ἀνεπάρκεια τῆς κρατικῆς παιδείας δημιουργεῖ καὶ συντηρεῖ τὴν παραπαιδεία, τὰ ἰδιωτικά σχολεῖα καὶ τὰ φροντιστήρια.

6) Στὸ στρογγυλὸ τραπέζι που ἐγένε με τὴν ἐπιμέλεια τῆς Παγκόσμιας Ὁμοσπονδίας Δημοκρατικῶν γυναικῶν γιὰ τὴ «Γυναίκα καὶ τὸ ἐπάγγελμα». Συντονίστρια ἦταν γυναίκα ἀπὸ τὴ Μαδαγασκάρη. Βασικὴ εἰσηγήτρια εκπρὸσωπος τῶν δημοκρατικῶν γυναικῶν τῆς Αυστρίας, που συνόψισε τὰ σχετικὰ μὲ τὸ θέμα προβλήματα τῶν γυναικῶν τῆς χώρας τῆς. Εἶναι δε αὐτὰ, ἡ ἰσότητα ἀμοιβῆς ἀντρῶν - γυναικῶν, ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση τῶν γυναικῶν καὶ ἡ φροντίδα ἰσὰ τὰ παιδιά. Εἶναι 27 χρόνια που ἡ Αυστρία ἐπικύρωσε τὴ Διεθνή Σύμβαση γιὰ τὴν ἰση ἀμοιβὴ ἀντρῶν - γυναικῶν. Καὶ ὁμῶς, ἐνῶ ὁ ἕνας στους τέσσερις ἀντρες πληρῶνεται καλύτερα, μόνο με μίαν γυναίκα στις 50 συμβαίνει αὐτὸ. Κι' αὐτὸ γιὰ τὶς γυναῖκες, ἀκόμη καὶ οἱ ἐξειδικευμένες, βρίσκονται στὴν πιο κάτω βαθμίδα, παρ' ὅλο που δὲν τὶς ονομάζουν, ὅπως παλιότερα «γυναικεία κατηγορία». Σχετικὰ με τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση: τὰ 80% τῶν γυναικῶν διαλέγουν γυναικεία ἐπαγγέλματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ πιο πολλὰ εἶναι κακοπληρωμένα καὶ χωρὶς ἐξέλιξη. Σ' αὐτὸ συντελεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὰ 80% τῶν παιδιῶν τῶν ἐργατῶν πηγαίνουν στα χειρότερα σχολεῖα. Καὶ ὁμῶς οἱ νόμοι δὲν κάνουν διακρίσεις. Σ' ὅτι ἀφορὰ τὴν φροντίδα τῶν παιδιῶν, τίποτε δὲν ἄλλαξε μέσα στὴν πενταετία. Λείπει μεγάλος ἀριθμὸς παιδικῶν σταθμῶν καὶ κυρίως λείπουν παιδικὸι σταθμοὶ που νὰ εἶναι ἀνοικτοὶ ὅλη τὴν ἡμέρα. Ὡστόσο καὶ οἱ δύο γονεῖς ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ παίρνουν ἄδεια ἐκλεκτικά, σε περίπτωσιν ἀρρώστιας τοῦ παιδιοῦ τους.

Ἡ δική μας παρουσίαση τοῦ θέματος: Θα ἤμασταν εὐχαριστημένες, ἀν μπορούσαμε νὰ ἔχομε τὴν ἴδια ἐστὼ ἐμφάνιση τῶν προβλημάτων με τὶς γυναῖκες τῆς Αυστρίας. Ἡ ἰση ἀμοιβή, οἱ ἴδιες συνθήκες ἐργασίας καὶ ἡ δυνατότητα γιὰ ἴσες ἐυκαιρίες, ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν αἰτήματα τῶν γυναικῶν μας. Καὶ ἡ Ελλάδα κύρωσε τὴ Διεθνή Σύμβαση 100 καὶ ψήφισε καὶ σχετικὸ νόμο γιὰ τὴν ἐξίσωση τοῦ βασικοῦ ἡμερομισθίου. Ὅμως δὲν πάρθηκε κανένα μέτρο γιὰ νὰ γίνουμ πράξη οἱ διατάξεις τοῦ νόμου. Ἐτσι, ἐξακολουθοῦν νὰ υπογράφονται συλλογικὲς συμβάσεις, που καθορίζουν μικρότερες ἀμοιβές γιὰ τὶς γυναῖκες. Οἱ γυναῖκες δὲν παίρνουν ἐπιδόματα, παρὰ μόνο σε ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις, καὶ τότε πάλι εἶναι πλιὺ μικρότερα ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα ἀντρικά. Ἐξ ἄλλου

δὲν μποροῦν νὰ ἀνταγωνιστοῦν τοὺς ἀντρες, λόγω τοῦ χαμηλοῦ ἐπιπέδου ἐξειδίκευσης που διαθέτουν, ἀφοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀνίσες οἱ δυνατότητες καὶ οἱ ἐυκαιρίες γιὰ ἐπαγγελματικὴ ἐξειδίκευση καὶ ἐξέλιξη. Αὐτὰ γιὰ τὴν ἐργασία καὶ τὴν μικροῦπάλληλο. Ἡ ἀγρότισσα δὲν θεωρεῖται αὐτὴ ἀρκετὴ ἐργαζόμενη. Δὲν ἔχει ἰατροφαρμακευτικὴ περίθαλψη καὶ, ὅταν ὑπάρχει ἀντρας στὸ σπίτι, δὲν παίρνει σύνταξη. Ὅσο γιὰ τὴν μητρότητα, στὴ χώρα μας δὲν ὑπάρχουν νόμοι που νὰ τὴν προστατεύουν. Παιδικὸι σταθμοὶ ὑπάρχουν ἐλαχιστότατοι - κι' αὐτοὶ μόνο στα μεγάλα ἀστικά κέντρα - . Καὶ σ' αὐτοὺς που ὑπάρχουν τὸ ὠρᾶριο λειτουργίας τους δὲν ἔχει γίνε γιὰ νὰ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἐργαζόμενη μητέρα - ὅλο τους κλείνουν στις 12 τὸ μεσημέρι.

7) Στὴν ομάδα ἐργασίας που ἐπιμελήθηκε ἡ Παγκόσμια Ὁμοσπονδία τῶν ὁργανώσεων τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἐπαγγελματῶν με ἀντικείμενο «Ἐκπαίδευση γυναικῶν γιὰ εἰσόδο στὴν πολιτικὴ ζωὴ». Συνισταμένη τῶν συζητήσεων ἦταν τὸ συμπέρασμα ὅτι λείπει ἡ πολιτικὴ ἐκπαίδευση σὲ γενικὴ κλίμακα. Μπήκε τὸ ἐρώτημα: ποῖο θὰ πρέπει νὰ εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς πολιτικῆς ἐκπαίδευσης καὶ ποῖα ἡ διαδικασία τῆς. Καὶ ἡ ἀπάντηση: Βασικὰ τὰ κορίτσια θὰ πρέπει νὰ κριτικάρουν καὶ ὄχι νὰ δέχονται ὅ,τι τοὺς σερβίρουν. Καὶ γιὰ νὰ γίνε αὐτὸ, θὰ πρέπει πρὶν ἀπὸ ὅλα νὰ μάθουν νὰ ἔχουν ἐμπιστοσύνη στὸν εαυτὸ τους.

Συναφές ἦταν καὶ τὸ θέμα ποὺ ἀσασχόλησε τὴ Διεθνή Ὁμοσπονδία Ἐπιστημόνων γυναικῶν, τῆς ὁποίας μέλος εἶναι καὶ ὁ Σύνδεσμός μας: «Οἱ γυναῖκες σε θέσεις λήψεως ἀποφάσεων». Γιὰ τὴ συζήτηση τοῦ θέματος συναντηθήκαμε ἕνα βράδυ, με τὴν φροντίδα τῶν Δανίδων ἐπιστημόνων, οἱ 70 περίπου ἀντιπρὸσωποι τῶν ἐθνικῶν συλλόγων γυναικῶν ἐπιστημόνων. Ἡ Πρόεδρος τῆς Ὁμοσπονδίας ἔκανε τὴ μικρὴ εἰσηγήση καὶ ἀνάλυσε καὶ τὸν μηχανισμό λειτουργίας τῶν Διεθνῶν Ὁργανισμῶν, ὅπου μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια ἔκανε τὴ δειλὴ τῆς ἐμφάνιση ἡ γυναίκα.

8) Στὸ στρογγυλὸ τραπέζι με θέμα «Μαζικὰ μέσα ἐπικοινωνίας καὶ ἐπίδραση τῶν γυναικῶν προγραμμάτων», που ὁργανωτῆς τοῦ ἦταν ἡ Ὁμοσπονδία Δημοκρ. γυναικῶν. Στὴ συζήτηση που ἀκολούθησε, μπορέσαμε νὰ ἔχομε τὸ πανόραμα τῶν χωρῶν τοῦ δυτικοῦ κόσμου μὲ τὴ διάκρισή τους σε ἀναπτυγμένες, ἀναπτυσσόμενες καὶ υποανάπτυκτες.

Ἀπ' τὶς ἀναπτυγμένες χώρες μίλησαν γυναῖκες ἀπὸ τὴ Γαλλία, τὴν Ἰρλανδία, τὸν Καναδά. Ἡ Γαλλίδα παραπονέθηκε γιὰ τὴν ἐλλείψη πληροφόρησης ἀπὸ τὴν ΤV σχετικὰ με τὶς δραστηριότητες τῶν γυναικῶν ὁργανώσεων. Γιὰ παρόμοια τακτικὴ κατηγορήσε καὶ ἡ Ἰρλανδία, τὴν τηλεόραση τῆς χώρας τῆς, τονίζοντας τὸ γεγονός ὅτι δὲν διαθέτουν ἀνεξάρτητη τηλεόραση. Με τὸ ἴδιο πνεῦμα μίλησε καὶ ἡ εκπρὸσωπος τῆς Ουαλίας, προσθέτοντας ὅτι στὴ χώρα τῆς οἱ γυναῖκες ἀγωνίζονται γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀνεξάρτητου σταθμοῦ. Πρόσθεσε δε ὅτι πρόσφατα ἐγένε διαδήλωση κατὰ τοῦ στερεότυπου που πλασάρει ἡ τηλεόραση καὶ στὴν ὁποία μετείχαν καὶ γυναικὲς φεμινίστριες. Ἡ Καναδέζα, που συμβαίνει νὰ ἐργάζεται καὶ στὴν τηλεόραση, παραπονέθηκε γιὰ τὸν τρόπο που προσπαθεῖ ἡ ΤV στὴ χώρα τῆς νὰ παρεμποδίσει τὴ γυναικεία πληροφόρηση καὶ σαν παράδειγμα ἀνέφερε τὶς ἀκατάλληλες

ώρες μετάδοσης των γυναικείων προγραμμάτων.

Από τις αναπτυσσόμενες χώρες συμμετείχαν γυναίκες από τη Νότια Αφρική και τη Λατινική Αμερική. Οι εκπρόσωποι της Αφρικής μας πληροφόρησαν ότι το πρόβλημα σ' αυτούς έχει ευρύτερες διαστάσεις, γιατί ισχύει η αρχή ότι οι μαύροι δεν έχουν ανάγκη να μαθαίνουν περισσότερα από εκείνα που αφορούν αυτούς τους ίδιους. Ακόμη και εκείνοι που ακούν τις εκπομπές του Β.Β.С. πληροφορούνται για τα γεγονότα που συνέβησαν στην προηγούμενη 10ετία. Ιδιομορφία παρουσιάζει η Νικαράγουα, που όπως μας είπε η εκπρόσωπός της: «μας κατηγορήσαν ότι προσπαθούμε να εξαγάγουμε την επανάσταση. Δεν μεταδίδουμε λοιπόν και μείς τίποτα».

Από τις υποανάπτυκτες χώρες χαρακτηριστική ήταν η εκπρόσωπος της Γουϊάνας. Σε μας δεν υπάρχει δημοκρατία, είπε. Έχουμε 30% άνεργους και τις εφημερίδες μας ελεγχόμενες. Για ποιά γυναικεία δικαιώματα και για ποιά πληροφόρηση μιλάμε;

Από τις προτάσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος, οι ουσιαστικότερες ήταν: 1) Πρέπει να γίνει διεθνής οργάνωση γυναικών δημοσιογράφων, η οποία να δίνει την πραγματικότητα με αντικειμενικότητα. 2) Πρέπει οι υπεύθυνοι του σχεδιασμού των προγραμμάτων να πάψουν να πιστεύουν ότι οι λαοί που τα παρακολουθούν είναι κουτοί. Ενδιαφέρον ήταν και το παράδειγμα μίας αμερικανίδας ομιλήτριας, η οποία είπε ότι το σχετικό σήριαλ της αμερικανικής ΤV, όπου εμφανιζόταν η γνωστή ιστορία του παντρεμένου διευθυντή, ο οποίος ξελογιάζεται από τη χαριτωμένη γραμματέα του και όπου η διπλωματική σύζυγος αγωνίζεται να τον ξανακερδίσει με τις λιχουδιές της κουζίνας της και τις νοικοκυριστικές αρετές της, διακόπηκε με την επέμβαση του κοινού.

9) Στο στρογγυλό τραπέζι, με εισηγήτριες από την «Ένωσή Γυναικών των Βορείων Χωρών», με το θέμα «Ευθύνη των γυναικών για τον αφοπλισμό και την ειρήνη». Αυτή η συνάντησή μας πήρε ολόκληρη τη μέρα, επειδή ο κατάλογος των ομιλητριών ήταν πολύ μεγάλος. Η Ισλανδή εισηγήτρια είπε πως, παρ' όλο που έχουν μακρύ διάστημα ειρήνης και η χώρα τους δεν έχει εχθρούς, ωστόσο είναι μέλος του ΝΑΤΟ, με συνέπεια 50 μόλις χιλιόμετρα από τις κατοικίες τους να βρίσκονται οι βάσεις του. Συγχρόνως ο πρωθυπουργός τους ζητάει από το λαό θυσίες για να αντιμετωπίσει τους εξοπλισμούς. Η εισηγήτρια από τη Φιλανδία αναφέρθηκε στα τρομερά ποσά που σπαταλιώνται για τα όπλα — κάπου 55 δισεκατομμύρια δολάρια το χρόνο — με αποτέλεσμα να μένουν απροστάτευτοι οι πολίτες, αφού λείπουν τα χρήματα για την κάλυψη των ουσιαστικών αναγκών τους.

Στην παρέμβαση του Συνδέσμου ελέγχθηκαν τα εξής: Η Ελλάδα είναι μια μικρή χώρα, που έχει πολύ υποφέρει εξ αιτίας του πολέμου. Ο λαός της θέλει να είναι ανεξάρτητος, όμως ο ιμπεριαλισμός δεν τον αφήνει. Δυστυχώς, για την Ελλάδα δεν έπαψε ποτέ ο πόλεμος. Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο ακολούθησε ο εμφύλιος. Μετά τον εμφύλιο ήρθαν οι διώξεις και ο βασανισμός των πολιτών, με ένταση, τον ίδιο καιρό, των εξοπλισμών, για να αντιμετωπιστεί ο «από το Βορρά κίνδυνος». Ακολούθησε η δικτατορία και σε συνέχεια η εισβολή του τούρκικου στρατού στην Κύπρο. Μετά τη μεταπολίτευση ο ελληνικός λαός πίστεψε ότι επί τέλους ήρθε και γι' αυ-

τόν η ειρήνη. Όμως και οι βάσεις του ΝΑΤΟ μέινανε στο έδαφός μας και εργοστάσιο πολεμικών αεροπλάνων φτιάξαμε και στρατό γυναικείο αποκτήσαμε, παρά την αντίθετη θέληση των γυναικών της χώρας μας. Σήμερα ο λαός μας κινδυνεύει πάλι να πέσει θύμα ενός καινούριου πολέμου, για να εξυπηρετηθούν και πάλι τα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα. Εσείς μιλάτε για τον πυρηνικό κίνδυνο, που οπωσδήποτε είναι τρομερός, όμως εμείς ζούμε τον συγκεκριμένο κίνδυνο. Συγκινητική υπήρξε η συμπαράσταση μίας τουρκάλας φοιτήτριας, που πρόσθεσε και τη δική της φωνή, ώστε οι γυναίκες της Σκανδιναβίας να μπορέσουν να αντιληφθούν το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι δύο γειτονικοί λαοί μας.

Μερικές από τις προτάσεις που ακούστηκαν στή συζήτηση: Να γίνεται ειδική εκπαίδευση των λαών για την ειρήνη.

Να μη στρατεύονται οι γυναίκες, μακάρι και οι άντρες. Να μη κατασκευάζονται όπλα και να σταματήσει ο σχεδιασμός τους «Οι κύριοι που ασχολούνται με αυτόν ασ βρούν ένα πιο αξιοσέβαστο επάγγελμα» είπε η νορβηγίδα εισηγήτρια. Ξανακούστηκε και το αίτημα των γυναικών για τη δυνατότητα προώθησής τους σε θέσεις διευθυντικές, όπου θα μπορούν να παίρνουν αποφάσεις, με την ελπίδα ότι αυτές θα ενδιαφέρονται περισσότερο για την ειρήνη. Αλλά κυρίως θα πρέπει να βρεθούν τρόποι για την ανάπτυξη της επικοινωνίας και της συνεργασίας των γυναικών.

10) Την αλληλεγγύη των γυναικών της Τουρκίας τη ζήτησε ακόμη μιά φορά στο σεμινάριο που αφορούσε τις γυναίκες πρόσφυγες της Κύπρου. Μετά την κύπρια εισηγήτρια, που περιέγραψε την τόσο δύσκολη κατάσταση που αντιμετωπίζει ο λαός του νησιού, εξ αιτίας της τούρκικης εισβολής, προσπάθησε να διασκεδάσει τη γενική εντύπωση, με το γνωστό φανατισμό και τη διαστρεβλωτική τακτική της επίσημης Τουρκίας, μιά «τουρκοκύπρια» — κατά τη δήλωσή της — πού, όπως μάθαμε σε συνέχεια δουλεύει στην τούρκικη πρεσβεία της Κοπεγχάγης. Δεν χρειάστηκε να παρέμβουν οι ελληνίδες που παρακολουθούσαν το σεμινάριο, για να υποστηρίξουν το δίκαιο αίτημα της επιστροφής των προσφύγων στα σπίτια τους. Αυτό έγινε από τις εκπροσώπους των άλλων χωρών. Με πρώτη ομιλήτρια μιά δυτικογερμανίδα πού, εξ αιτίας της ιδιότητάς της — της αντιπροσώπου στον ΟΗΕ — μπόρεσε να αναπτύξει όλο το πλέγμα των ενεργειών των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, πού οδήγησε στην ουσιαστική διχοτόμηση του όμορφου — όπως είπε — νησιού, με τελικό σκοπό τη χρησιμοποίησή του για τους επεκτατικούς και πολεμικούς τους σκοπούς. Και με την ουσιαστική παρεμβολή της τουρκάλας δημοκράτισσας που, συμπληρώνοντας τα όσα είχαν ακουστεί από την εισηγήτρια, αναφέρθηκε στις επιπτώσεις που είχε η στρατιωτική εισβολή στην οικονομία της Τουρκίας, αλλά και γενικότερα στις συνθήκες ζωής του τούρκικου λαού, καθώς και της τούρκικης μειονότητας της Κύπρου.

11) Ακόμα ένα PANEL παρακολούθησε ο Σύνδεσμος. Είχε σχέση με τις μετάναστριες και τα προβλήματά τους. Οι εισηγήτριές του ήταν από τη Γουϊάνα, τη Γαλλία, την Αμερική και την Ελλάδα. Οι εκπρόσωποι των οργανώσεων των μεταναστριών, που παρακολούθησαν το PANEL, έκριναν ότι ασχολήθηκαν με το θέμα άνθρωποι, που δεν είχαν φροντίσει προηγουμένα να συγκεντρώσουν τις απόψεις των άμεσα ενδιαφερόμενων, με αποτέλεσμα να εμφανιστούν, από κά-

ποιες εισηγήτριες, ωραιοποιημένες οι συνθήκες ζωής τους στις χώρες υποδοχής. Ωστόσο η γαλλίδα εισηγήτρια έδωσε μερικά ουσιαστικά στοιχεία και έκρουσε τον κώδωνα κινδύνου για το μέλλον των μεταναστών, αντρών και γυναικών. Κι' όλας στη Γαλλία, τα συμπτώματα έχουν αρχίσει να γίνονται ανησυχαστικά. Ενάμισυ εκατομμύριο μεταναστών εργατών δέχονται την καταπίεση της ρατσιστικής πολιτικής της Κυβέρνησης, που καλλιεργεί το ίδιο πνεύμα και στο γαλλικό λαό. Σύμφωνα με το πνεύμα αυτό υπεύθυνοι για την ανεργία στη χώρα είναι οι μετανάστες. Και βέβαια κανείς δεν μιλάει για την προηγούμενη συμβολή αυτών των ίδιων ανθρώπων στην ανάπτυξη της οικονομίας της χώρας. Πρόσφατα μάλιστα θεσμοθετήθηκε: ο μετανάστης ή η μετανάστρια που χάνει τη δουλειά του, να χάνει αυτόματα και την άδεια παραμονής του στη χώρα υποδοχής.

12) Ο Σύνδεσμος παρακολούθησε και τις εργασίες μιάς φεμινιστικής ομάδας. Ξεκίνημα της συζήτησης αποτέλεσε μιά φθαρμένη συνάντηση γυναικών στη Μπαγκόγκ. Από το VIDEO αυτό βγήκαν τα εξής συμπεράσματα: Σε όλα τα μήκη και πλάτη της υφελίου οι γυναίκες αντιμετωπίζουν προβλήματα λίγο ως πολύ κοινά. Το βάρος της οικογένειας βρίσκεται πάντοτε στους «ασθενικούς» ώμους της γυναίκας. Τέλος, οι γυναίκες έχουν απόλυτη ανάγκη και διαρκώς αυξανόμενη διάθεση επικοινωνίας μεταξύ τους.

Τα σεμινάρια, ή αλλιώς ομάδες εργασίας, τα πιά πολλά συνεχίζονταν επί δύο, τρεις ή και περισσότερες μέρες, μέχρι να φθάσουν στη συγκέντρωση όλων των απόψεων και να καταλήξουν σε κάποιες προτάσεις. Από πλευράς μας δεν ήτανε, όπως κι' όλας τόπαμε, δυνατή η παρακολούθηση όλων των συζητήσεων, πολύ περισσότερο δεν ήταν δυνατή η παρακολούθηση πολλαπλών συνεδριάσεων πάνω στο ίδιο θέμα. Ωστόσο, επειδή η κάθε γυναίκα που παρακολουθούσε τις εργασίες του FORUM, είχε τη δυνατότητα να εκφράσει ελεύθερα τις απόψεις της και να δώσει τις σχετικές πληροφορίες, ακριβώς γι' αυτό πιστεύομε ότι η πληροφόρησή μας υπήρξε αρκετή και οπωσδήποτε όχι λαθεμένη. Συνεπώς και τα συμπεράσματά μας θα πρέπει να μην απέχουν πολύ από την πραγματικότητα, σχετικά με το τι έγινε στο πρώτο μισό της 10ετίας για τη γυναίκα.

Στον τομέα της νομοθεσίας: Στις αναπτυγμένες χώρες (κι' αυτές είναι βασικά οι χώρες της Ευρώπης) δεν υπάρχει πρόβλημα σχετικό με την νομική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των γυναικών, άρα νομοθετικά, στις χώρες αυτές, με μοναδική ίσως εξαίρεση την Ελλάδα, η εξίσωση αντρών—γυναικών έχει προσαρμοστεί στο πρόγραμμα του ΟΗΕ.

Στον τομέα της υγείας: Σε ορισμένες χώρες έγιναν αρκετά βήματα, με την οργάνωση περισσότερων και καλύτερων υπηρεσιών. Μερικές μάλιστα κυβερνήσεις έδωσαν μεγάλη έμφαση στην υγεία, τη διατροφή και τον οικογενειακό προγραμματισμό.

Στο στάδιο όμως της εφαρμογής του προγράμματος για την ίση μεταχείριση αντρών—γυναικών στους τομείς Οικογένεια - Εργασία - Δημόσια Ζωή, όπως είπε και η Πρόεδρος του Συνεδρίου των εξωκυβερνητικών οργανώσεων (FORUM): «Οι γυναίκες δεν μπορούν να είναι ικανοποιημένες από την πρόοδο που έγινε σε ό,τι αφορά τους στόχους που μπήκαν πριν 5 χρόνια στο Μεξικό». Αφού, παρά τις νο-

μοθητικές βελτιώσεις, το γεγονός είναι ότι οι γυναίκες —το μισό του πληθυσμού της γής— που είναι το 1/2 της επίσημης εργατικής δύναμης και πραγματοποιούν τα 2/3 των εργασιών ωρών, παίρνουν μόνο το 1/10 του παγκόσμιου εισοδήματος και κατέχουν λιγότερο από το 1/20 της παγκόσμιας ιδιοκτησίας. Και αφού, όπως σημειώνει ένας ρεπόρτερ των Ενωμένων Εθνών, το 80% των γυναικών της Ασίας και της Αφρικής δεν μπορούν ούτε να γράψουν ούτε να διαβάσουν.

Επίσης, είμαστε σε θέση να γνωρίζομε το περιεχόμενο των αιτημάτων των δύο Διασκέψεων (Επίσημης και FORUM), παρ' όλο που μέχρι σήμερα δεν έχουν φθάσει στα χέρια μας τα κείμενα των αποφάσεων που πήραν οι εθνικές αντιπροσωπείες στην επίσημη Διάσκεψη. Και τα αιτήματα είναι: 1) Να γίνουν σεβαστά τα δικαιώματα του ανθρώπου εκεί όπου αυτά καταπατούνται. 2) Να καταδικαστεί επίσημα η χρήση απάνθρωπων μεθόδων και όπλων. Ειδικότερα ζητήθηκε:

Να σταματήσουν οι βιασμοί και τα σεξουαλικά βασανιστήρια γυναικών και παιδιών στο Ελ Σαλβαντόρ.

Να εφαρμοστούν οι Διεθνείς Συνθήκες για τα ανθρώπινα δικαιώματα στη Βολιβία, όπου, εξ αιτίας των συχνών και αλληπάλληλων πραξικοπημάτων, χάνονται ανθρώπινες ζωές.

Να αναγκαστούν οι αρχές της Χιλή να ενημερώσουν τους Διεθνείς Οργανισμούς και την κοινή γνώμη για την τύχη των αγνοούμενων για πολιτικούς λόγους χιλιάδων πολιτών.

Να βοηθηθούν οι γυναίκες της Παλαιστίνης, όπου κι' αν βρίσκονται, είτε μέσα στα κατεχόμενα εδάφη είτε έξω απ' αυτά. Να δημιουργηθούν συνθήκες που να επιτρέπουν στους πρόσφυγες της Κύπρου, και των άλλων χωρών, να επιστρέψουν με ασφάλεια και τιμή στα σπίτια τους.

3) Να γίνει πραγματικότητα η ισότητα αντρών—γυναικών.

Ιδιαίτερης σημασίας είναι το γεγονός της υπογραφής της Σύμβασης, για την κατάργηση των διακρίσεων σε βάρος της γυναίκας, από τις αντιπροσωπείες των Κρατών - Μελών της Διάσκεψης, που όμως η ελληνική αντιπροσωπεία αρνήθηκε να την υπογράψει. Γιατί πιέζει τις Κυβερνήσεις των Χωρών (που δεν έχουν ακόμα συμμορφωθεί) να νομοθετήσουν για ίσα δικαιώματα αντρών και γυναικών στην οικογενειακή, την πολιτική και την κοινωνική ζωή, ενώ σύγχρονα τονίζει τη σημασία της κρατικής μέριμνας για τις ανάγκες των γυναικών, ιδιαίτερα σε ό,τι έχει σχέση με τις μητέρες, που πρέπει να μπορούν να αφοσιωθούν απεριόριστες και στη δουλειά και στην οικογένεια.

Έτσι τέλειωσε η πρώτη πενταετία. Η δεύτερη αρχίζει. Κατά τη διάρκεια των εργασιών του FORUM μπήκε το ερώτημα, αν εμείς οι γυναίκες, σαν άτομα και σαν υπεύθυνα μέλη των εθνικών και διεθνών οργανώσεων, κάναμε αρκετά, αν χρησιμοποιήσαμε τις καλύτερες μεθόδους και αν κινηθήκαμε στη σωστή κατεύθυνση. Ακόμη τονίστηκε ότι το γυναικείο πρόβλημα με την πολυπλοκότητά του (οικογένεια, εργασία, πολιτική) είναι αναπόσπαστο κομμάτι των προβλημάτων του κάθε λαού και ότι για τη λύση του χρειάζεται η συνεργασία όλων, με απαραίτητη προϋπόθεση την εδραίωση της ειρήνης. Η κατάληξη είναι ότι απαιτείται σωστή οργάνωση και κλιμάκωση των αγώνων για την επιτυχία των στόχων της επόμενης πενταετίας. Ο χρόνος βέβαια δεν είναι μεγάλος, με την κατάλληλη όμως αξιοποίηση μπορεί να αρκέσει.

Αλλά για μās τις ελληνίδες υπάρχουν και πρόσθετες υποχρεώσεις. Πρωταρχικά πρέπει να πιέσουμε την Κυβέρνησή μας να κάνει εκείνο που δεν έκανε στο επίσημο Συνέδριο της Κοπεγχάγης, να υπογράψει δηλ. τη Διεθνή Σύμβαση της κατάργησης των διακρίσεων. Επίσης να πιέσουμε για τη νομοθετική κατοχύρωση της ισότητάς μας σε όλους τους τομείς, οικογενειακό, εργασιακό, κλπ. Και σε συνέχεια να φροντίσουμε για την εκπροσώπησή μας στην επόμενη Διάσκεψη του ΟΗΕ για τή γυναίκα. Πρέπει η εθνική μας αντιπροσωπεία να είναι σωστή και καλά προετοιμασμένη. Παρακολουθήσαμε κάποιες συνεδριάσεις των επίσημων αντιπροσωπειών των άλλων χωρών στο BELLA CENTER και τις χαρήκαμε. Δεν υστερούσε λ.χ. σε τίποτε η κριτική που έκανε η επίσημη αντιπροσωπεία της Δανίας σχετικά με την απασχόληση των εργαζόμενων γυναικών της χώρας, από εκείνην του FORUM. Δεν υπήρξε καμιά πρόθεση ωραιοποίησης της καταστάσεως. Και αυτό ήτανε αποτέλεσμα της σωστής σύνθεσης της αντι-

προσωπείας. Κατά τον ίδιο τρόπο δεν ήτανε δυνατό να ωραιοποιήσει τις καταστάσεις η επίσημη αντιπροσωπεία της Ιταλίας, αφού τα 20 μέλη της αντιπροσώπευαν ολόκληρο το φάσμα των πολιτικών κομμάτων και των κυριότερων γυναικείων οργανώσεων.

Καίτη Παπαρρήγα - Κωσταβάρα
Δικηγόρος
Αντιπρόσωπος του Συνδέσμου
Ελληνίδων Επιστημόνων στο
FORUM της Κοπεγχάγης.

Από το Συνέδριο της Κοπεγχάγης. Εκδήλωση γυναικών για την ειρήνη.

Η αναμόρφωση του Οικογενειακού Δικαίου και οι προτάσεις της Νομικής Επιτροπής του Σ.Ε.Ε.

Όπως γράφτηκε στο προηγούμενο τεύχος του Δελτίου μας, ο Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων υπέβαλε στο Υπουργείο Δικαιοσύνης μελέτη και Σχέδιο Νόμου για την αναμόρφωση του Οικογενειακού Δικαίου που επεξεργάστηκε η υπεύθυνη της νομικής του επιτροπής, δικηγόρος κ. Καίτη Παπαρρήγα Κωσταβάρα. Στο κείμενο αυτό περιλήφθηκε ολόκληρο το 4ο βιβλίο του Α.Κ., περίπου 380 άρθρα, που όλα τους, ακόμη και εκείνα που δεν τροποποιήθηκαν, μεταγλωττίστηκαν στην επίσημη γλώσσα του Κράτους, δηλ. την νεοελληνική.

Ακολουθεί μία σύντομη περίληψη αυτής της μελέτης με αναφορά στις κυριότερες μεταρρυθμίσεις.

Καταργούνται οι σχετικές με τη μνηστεια διατάξεις, με βάση το συλλογισμό ότι ο θεσμός έχει περιπέσει σε αχρηστία. Για τις μεμονωμένες περιπτώσεις τυχόν επιβίωσής του θεωρούνται αρκετές οι σχετικές με τις δικαιοπραξίες γενικές διατάξεις.

Για να εφαρμοστεί η συνταγματική επιταγή του άρθρ. 452: Αντικαταστάθηκε η αρχή της ιεραρχίας, που ήθελε τον άντρα αρχηγό της οικογένειας, με την αρχή της αμοιβαιότητας, σύμφωνα με την οποία οι δύο σύζυγοι αποφασίζουν από κοινού για τη συζυγική τους ζωή.

Καθιερώνεται το 18ο έτος της ηλικίας σαν κατώτατο όριο στην τέλεση του γάμου, κοινό και για τους δύο μελλονύμφους. Το 18ο έτος κρίνεται ότι αποτελεί αφητηρία βιολογικής και πνευματικής ωριμότητας, αλλά και επαγγελματικής εξέλιξης.

Η γυναίκα δεν αλλάζει με το γάμο επώνυμο και ιθαγένεια. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο αν η γυναίκα το θελήσει και κάνει τη σχετική δήλωση στο ληξιαρχείο.

Αντικαθίσταται η ισχύουσα περιουσιακή αυτοτέλεια των συζύγων με το σύστημα της μερικής κοινοκτημοσύνης. Σύμφωνα με αυτό ο κάθε σύζυγος εξακολουθεί να είναι κύριος των πράγματων που είχε πριν από το γάμο του. Όσα όμως αποκτάνε μετά το γάμο, εκτός από δωρεά ή κληρονομιά, ανήκουν και στους δύο συζύγους και τα διαχειρίζονται από κοινού.

Καταργείται η προίκα και προτείνεται να μην φορολογούνται από το Κράτος οι τυχόν παροχές των γονέων προς τα παιδιά τους, όταν αυτές γίνονται για επαγγελματική ή οικογενειακή τους αποκατάσταση.

Αντικαθίσταται ο όρος «βάρη του γάμου» με τον όρο «ανάγκες της οικογένειας» και καθιερώνεται η υποχρεωτική συνεισφορά σ' αυτές και των δύο συζύγων, ανάλογα με τις δυνατότητες του καθένα τους. Προτάσσεται η εργασία σαν πηγή άντλησης των αναγκών για την αντιμετώπιση αυτών των αναγκών και σαν τέτοια θεωρείται και η οικιακή εργασία, ανεξάρτητα από το ποιός από τους δύο συζύγους την πραγματοποιεί.

Καταργείται το ρωμαϊκής προελεύσεως «Μουκιανό τεκμήριο», σύμφωνα με το οποίο, όποιο κινητό υπήρχε στο σπίτι θεωρείτο ότι είναι του άντρα, εφ' όσον η γυναίκα δεν είχε αποδείξει ότι είναι δικό της. Με τη νέα ρύθμιση, οι τέως σύζυγοι μοιράζονται τα κινητά μεταξύ τους κι' αν αυτοί δεν συμφωνούν, το δικαστήριο τους τα μοιράζει «κατά δικαίαν κρίσιν».

Για να εφαρμοσθεί η διάταξη του άρθρου 13 του Συντάγματος περί ανεξιθρησκείας, καθιερώνεται ο πολιτικός γάμος σαν υποχρεωτικός, με δυνατότητα τέλεσης, για όσους το επιθυμούν, θρησκευτικού γάμου.

Γίνεται ριζική αναδιάρθρωση των διατάξεων που ρυθμίζουν το διαζύγιο. Κρίνεται ότι, όπως έχει σήμερα ο θεσμός, διαταράσσει την αρχή της ισονομίας των δύο φύλων και δημιουργεί πολλές ανισότητες. Για να προσαρμοστεί ο θεσμός στις σύγχρονες περί δικαίου και ηθικής αντιλήψεις, εγκαταλείπεται η μέχρι σήμερα εφαρμοζόμενη αρχή της υπαιτιότητας και καθιερώνεται η αρχή της προσωπικής ευθύνης και η αρχή της επείκειας, τόσο στη θέσπιση των λόγων διαζυγίου όσο και στη ρύθμιση των συνεπειών του. Έτσι, παύουν να θεωρούνται σαν λόγοι διαζυγίου η μοιχεία και η κακόβουλη εγκατάλειψη και στη θέση τους μπαίνει ο αντικειμενικός κλονισμός του γάμου. Σύμφωνα με τον λόγο αυτό, η συμβίωση πρέπει να πάψει για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, να έχει δε γίνει προηγούμενα αφόρητη. Επί πλέον εισάγεται ο θεσμός του συναινετικού διαζυγίου. Σύμφωνα με αυτό, οι σύζυγοι ή με κοινή αγωγή ή με αγωγή που θα καταθέτει ο ένας και θα συνομολογεί ο άλλος θα μπορούν να ζητήσουν και να πάρουν διαζύγιο. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να επισυνάψουν στην αγωγή τους και ένα σχέδιο σύμβασης, με την οποία θα ρυθμίζουν τις οικονομικές συνέπειες του διαζυγίου, καθώς και τα θέματα της επιμέλειας και της επικοινωνίας των παιδιών, αν φυσικά υπάρχουν παιδιά.

Αντικαθίσταται η «πατρική εξουσία» με τη «γονική μέριμνα», που ασκείται και από δυο γονείς. Σάν συνέπεια αυτής της αντικατάστασης καταργούνται ή τροποποιούνται όλες οι σχετικές διατάξεις, που είναι αντίθετες από την αρχή της ισονομίας των δύο γονέων. Από τη στιγμή που η μητέρα έχει τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις με τον πατέρα, δεν έχουν λόγο υπάρξεως οι διατάξεις εκείνες που δημιουργούν διακρίσεις σε βάρος της.

Εξ άλλου, σχετικά με τις σχέσεις γονέων και τέκνων προέχει το συμφέρον των παιδιών. Γι' αυτό και όταν χωρίζουν οι δυο γονείς, την επιμέλεια του παιδιού το δικαστήριο, εφ' όσον προσφεύγουν σ' αυτό, πρέπει να την αναθέτει ανάλογα με το συμφέρον του παιδιού στον καταλληλότερο γονέα και αν τυχόν υπάρχει και περιουσία του παιδιού ο ίδιος που έχει

την επιμέλεια πρέπει να έχει και τη διαχείριση της περιουσίας.

Το επώνυμο των παιδιών πρέπει να δίνεται με κοινή απόφαση των γονιών. Αν δεν υπάρχει σχετική δήλωσή τους, σε καμιά περίπτωση το παιδί δε θα πρέπει να παίρνει το επώνυμο του πατέρα και μόνο. Αν τα παιδιά είναι περισσότερα, τότε το επώνυμο θα πρέπει να είναι το ίδιο για όλα.

Τέλος σ' ότι αφορά τα εξώγαμα παιδιά. Προτείνεται να καταργηθεί η διάκριση μεταξύ εξωγάμων και νόμιμων παιδιών, για να εφαρμοσθεί η διάταξη της § 1 του άρθρ. 4 του Συντάγματος, σύμφωνα με την οποία όλοι οι έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου, αλλά και οι σχετικές με το παιδί Παγκόσμιες Διακηρύξεις που προβλέπουν ότι, καμιά διάκριση δεν πρέπει να γίνεται μεταξύ των ατόμων απ' αφορμή τη γέννησή τους.

Καίτη Παπαρρήγα - Κωσταβάρα

Με τα συνεργαζόμενα σωματεία

Ο Σ.Ε.Ε. είτε μόνο με τις δικές του δυνάμεις είτε σε συνεργασία με άλλα σωματεία εξακολουθεί ν' αγωνίζεται για την υπόθεση της ισοτιμίας της γυναίκας στη χώρα μας.

Έτσι σε συνεδρίαση των «συνεργαζομένων γυναικείων σωματείων» (στην οποία πήραν μέρος)

1. ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ
2. ΛΥΚΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ
3. ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ
4. Χ.Ε.Ν ΕΛΛΑΔΟΣ
5. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ
6. ΖΟΝΤΑ ΑΘΗΝΩΝ
7. ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ
8. ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ & ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΘΗΝΩΝ
9. ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

αποφασίστηκε η σύνταξη υπομνήματος στον κ. Πρωθυπουργό με θέμα «χάραξη Εθνικής Πολιτικής στα θέματα ισοτιμίας των Ελληνίδων και δημιουργία ειδικού οργάνου για το σκοπό αυτό».

Στο υπόμνημα αυτό που δόθηκε στο γραφείο του κ. Πρωθυπουργού στις 31 Ιουλίου του 1980 έγιναν διάφορες επισημάνσεις σχετικά με το γυναικείο δυναμικό της χώρας και την έλλειψη συγκεκριμένων προγραμματικών στόχων και μέτρων κρατικής πολιτικής προς αξιοποίηση του δυναμικού αυτού.

Στο δεύτερο μέρος του υπομνήματος έγινε μία προ-

σπάθεια κατάταξης των κυριότερων θεμάτων που πρέπει να αντιμετωπιστούν σε προτεραιότητα. Σ' αυτό το πλαίσιο τοποθετήθηκαν 1) οι νομοθετικές προσαρμογές και 2) η ανάπτυξη των προκαταλήψεων.

Από το ίδιο το κείμενο μεταφέρω αυτή την κατάταξη των θεμάτων.

1) Στον τομέα των Νομοθετικών Ρυθμίσεων ειδικότερα προέχουν

α) Η τροποποίηση του Αστικού Κώδικα (σε εφαρμογή του άρθρου 4 παρ. 2 του Συντάγματος) που σήμερα περιέχει απαράδεκτες διακρίσεις λόγω φύλου και έχει από καιρό ξεπεραστεί από την Ελληνική κοινωνική πραγματικότητα. Στο σημαντικό αυτό θέμα, θετικό βήμα αποτελεί η κατάρτιση σχεδίου νόμου από την Ειδική Επιτροπή του Καθηγητή Α. Γαζή, που υποστηρίχθηκε από τα Συνεργαζόμενα Γυναικεία Σωματεία με την από 18/4/80 απόφασή τους (η οποία και επισυνάπτεται). Έχουμε ακόμα τη διαβεβαίωση του κ. Υπουργού της Δικαιοσύνης ότι τον Οκτώβριο θα καταθέσει στη Βουλή το οριστικό κείμενο του Νομοσχεδίου που θα θέσει προηγουμένως υπόψη μας.

β) Η λήψη νομοθετικών μέτρων για την εξάλειψη των διακρίσεων στην εργασία και ειδικότερα για την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών επαγγελματικής εξελίξεως ανάμεσα στους Έλληνες και τις Ελληνίδες, για την υλοποίηση της συνταγματικής επιταγής για την ισότητα των αμοιβών (άρθρο 22§1) και την εφαρμογή της Συμβάσεως 100 του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας (πού, προς το παρόν, εφαρμόζεται μόνο στα κατώτα-

τα όρια μισθών και ημερομισθίων και για την εξάλειψη των διακρίσεων στις προσλήψεις και στην ασφαλιστική και συνταξιοδοτική νομοθεσία. Για τις ρυθμίσεις αυτές, που απαιτούν εμπειριστατωμένη μελέτη και στάθμιση των επιπτώσεων και προσεκτική διατύπωση των μεταβατικών διατάξεων, δεν υπάρχουν ενδείξεις κινητοποίησης των αρμοδίων φορέων.

γ) Η προστασία της Μητρότητας και η σταδιακή προσαρμογή της εσωτερικής νομοθεσίας στις διατάξεις της Συμβάσεως 103 του Δ.Ο.Ε. και στις άλλες ρυθμίσεις των Ευρωπαϊκών Χωρών. Τα θέματα αυτά (κρίσιμα για την εργαζόμενη Ελληνίδα, αλλά και με γενικότερο ενδιαφέρον καθώς συνδέονται στενά με τις πολύ σημαντικές εθνικά δημογραφικές εξελίξεις) βρίσκονται ακόμη σε στάδιο προκαταρκτικό. Το σχετικό Νομοσχέδιο που συντάχθηκε από ειδική επιτροπή του Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών θα χρειαστεί μακρόχρονη μελέτη των οικονομικών και λοιπών επιπτώσεων του κι ίσως νέα επεξεργασία, πριν προωθηθεί στη Βουλή για ψήφιση.

Η ανάπτυξη της κοινωνικής Υποδομής είναι απαραίτητο να συμβαδίσει με τα μέτρα πολιτικής που θα βοηθήσουν τη γυναίκα στους πολλαπλούς ρόλους που έχει επωμισθεί, σα μητέρα, σαν εργαζόμενη, σαν πολίτης. Για την προστασία της Μητρότητας και μόνο, είναι βέβαιο ότι θα χρειαστεί σημαντική κινητοποίηση της Πολιτείας, για την ταχύρρυθμη συμπλήρωση των κενών στις υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας και για την εκπαίδευση προσώπων που θα τις στελεχώσουν. Ουσιαστική μπορεί ακόμα να είναι η συμβολή του Κράτους στη μεταβολή νοοτροπίας και την καταπολέμηση των προκαταλήψεων σε βάρος των γυναικών, για τα οποία απαιτείται μακρόχρονη και συστηματική προσπάθεια, που είναι καιρός ν' αρχίσει. Προσφέρονται για το σκοπό αυτό τα μέσα μαζικής ενημερώσεως, που στον τόπο μας είναι Κρατικά και ήδη χρησιμοποιούνται για τη διαφώτιση της κοινής γνώμης πάνω σε άλλα κοινωνικά θέματα.

Το σημείωμά αυτό, αναγκαστικά συνοπτικό, δεν έχει εξαντλήσει τα θέματα των Ελληνίδων. Αποσκοπεί απλά να θέσει υπόψη σας τα πιο βασικά και επείγοντα. Παρόλα αυτά, ελπίζουμε ότι επιτρέπει να εκτιμήσετε το εύρος και το σύνθετο των θεμάτων μας, που σήμερα καταμερίζονται σε πολλούς φορείς, χωρίς να είναι η αποκλειστική ή κύρια αρμοδιότητα κι ευθύνη κανενός, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζονται αποσπασματικά.

Πιστεύουμε ότι η στιγμή είναι πρόσφορη αλλά και επιβάλλει την χάραξη μίας σωστής εθνικής πολιτικής στα θέματα των Ελληνίδων μέσα στα πλαίσια που καθορίζει το Σύνταγμα και οι διεθνείς μας υποχρεώσεις, με Κυβερνητική πρωτοβουλία. Γι' αυτό θεωρούμε α-

ναγκαίο να δώσετε τις κατάλληλες οδηγίες και κατευθύνσεις, με επίσημες δηλώσεις και εγκυκλίους προς όλους τους αρμόδιους φορείς για την κινητοποίησή τους στους τομείς της ευθύνης τους και για την αύξηση της προσοχής τους στα θέματα των γυναικών.

Παράλληλα, για την επιτυχία αυτής της πολιτικής, κρίνεται απαραίτητη και προτείνεται η δημιουργία ειδικού Κρατικού οργάνου, επιφορτισμένου με τη συνολική ευθύνη και την αρμοδιότητα για τη σφαιρική αντιμετώπιση των γυναικείων θεμάτων. Το όργανο αυτό, με συμβουλευτικό - γνωμοδοτικό χαρακτήρα, και με μικτή σύνθεση (εκπρόσωποι ενδιαφερομένων ομάδων, προσωπικότητες, ειδικοί επιστήμονες και αρμόδιοι υπηρεσιακοί παράγοντες) θα ήταν σκόπιμο να υπαχθεί (διόικητικά) σε ένα από τα επιτελικά υπουργεία (Συντονισμού ή Προεδρίας της Κυβερνήσεως), να υποστηρίζεται από μόνιμη γραμματεία μελέτης, έρευνας και παρακολούθησεως των θεμάτων. Έργο του θα είναι η υποβοήθηση στη χάραξη της πολιτικής και η παρακολούθηση της εφαρμογής της, η στενή συνεργασία με όλους τους αρμόδιους φορείς και υπηρεσίες και με τις γυναικείες οργανώσεις για την εξασφάλιση της συντονισμένης και αρμονικής προωθήσεως των θεμάτων και την επίτευξη ικανοποιητικού ρυθμού προόδου τους. Τέλος θα ενισχύει τις ειδικές έρευνες και μελέτες και θα εκπροσωπεί τη Χώρα στα αρμόδια Κοινοτικά ή Διεθνή όργανα.

Η πρόταση αυτή δεν αποτελεί καινοτομία, αλλ' απλή υπόμνηση συστάσεων των Διεθνών Οργανισμών, που διαπίστωσαν από πολύ καιρό την ανάγκη τέτοιων ειδικών οργάνων και υπέδειξαν τη δημιουργία τους. Ήδη πολλά Κρατη και οπασδήποτε όλες οι Χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινοτητας διαθέτουν ανάλογα όργανα για την υποβοήθηση του Κυβερνητικού έργου και για το συντονισμό της Κρατικής δραστηριότητας και των ιδιωτικών πρωτοβουλιών στα γυναικεία θέματα.

Απαντώντας στο υπομνημα των Συνεργαζομένων Γυναικείων Σωματείων ο Πρωθυπουργός κ. Γ. Ράλλης απήντησε εγγράφως στις 25 Σεπτεμβρίου 1980 ότι «... γίνονται προπαρασκευαστικές εργασίες και σύντομα θα έχουμε πρόοδο στο θέμα αυτό».

Βέβαια σε καμιά συγκεκριμένη πρόοδο δεν αναφέρεται η απάντηση του κ. Πρωθυπουργού γι' αυτό ο Σ.Ε.Επιστημόνων θα συνεχίση τον αγώνα του μαζί με τα Συνεργαζόμενα Γυναικεία Σωματεία ώστε η πρόοδος αυτή και εμφανής και συγκεκριμένη να γίνη σύντομα.

Λίλα Χριστοφορίδου
Δικηγόρος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΒΙΤΩ — ΒΑΛΑΣΗ, ΖΩΗ. Διαλέγουμε βιβλία για παιδιά. Αθήνα 1979.
- ΧΩΡΕΜΗ, Ρ., κα. Έντυπο υλικό στο Ιστορικό Αρχείο Κυθήρων. Αθήνα, 1980. Διον. Ν. Καραβίας.
- ΠΕΠΠΑ, ΧΡΥΣΩ ΑΡΙΣΤ. Το τάμα και το θαύμα. Η αναπαράσταση των παθών στο Oberammergau. Αθήνα, Τήνος, 1980.
- ΒΑΛΣΑΜΑΚΗ — ΡΑΛΛΗ, ΗΡΑ. Εξέταση και βαθμολογία του μαθητή. Αθήνα 1979.
- ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΥ — ΚΑΥΚΑΛΑ, Ε., κα. Θεσσαλονίκη. Πολεοδομική διερεύνηση, κριτική ρυθμιστικών προτάσεων και προοπτικές εξέλιξης της πόλης. Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής 1980.
- ΒΑΚΑΛΟ, ΕΛΕΝΗ. Ρυθμοί και όροι της Ευρωπαϊκής τέχνης. Αθήνα 1980, Κέδρος.
- ΖΩΡΑ ΠΟΠΗ. Ελληνική λαϊκή τέχνη. Αθήνα 1980.
- ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ ΑΓΑΠΗ. Εικόνες. Συλλογή Γεωργίου Τσακίρογλου. Αθήνα 1980, Μέλισσα.
- ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ — ΠΑΠΟΥΤΣΑΝΗ, ΑΓΛΑΙΑ. Κέρκυρα. Μουσείο Ασιατικής Τέχνης. Αθήνα 1979.
- ΚΑΤΡΑΚΗ, ΒΑΣΩ. Χαρακτική. 1940-1980. Αθήνα, 1980.
- ΘΕΩΝΑ, ΜΑΡΙΑ Π. Είδωλα λιθοτομές. Ποιήματα. Αθήνα, 1979.
- ΚΑΣΙΜΑΤΗ, ΕΦΗ Π. Φθινοπωρινά. Ποίηση. Αθήνα, Δωδώνη, 1976.
- ΜΙΧΕΛΗ—ΚΟΚΚΟΛΗ, ΛΙΖΑ. Ευεργεσίας ένεκεν. Αθήνα 1980, Κέδρος.
- ΣΕΓΔΙΤΣΑ, ΚΙΚΗ. Δημοπρασία Νο 2. Η Μαρία των ουρανών. Ποιητικές συλλογές. Αθήνα, 1980.
- ΣΤΑΘΑΤΟΥ, ΧΑΡΗ. Κυριακάτικη διασκέδαση και εισαγωγή. Αθήνα 1980, Κάλβος.
- ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, ΛΕΛΗ. Πέρα από τη Στύγα. Θεσσαλονίκη, Εγνατία, 1980.
- ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ, ΙΩΑΝΝΑ. Σταυρός διαγραφής. Θεσσαλονίκη, Εγνατία, 1979.
- ΑΝΤΖΑΚΑ, ΣΟΦΙΑ. Ιερός γάμος. Βιωματική μυθιστορία. Αθήνα 1980, Αντινέα.
- ΙΕΡΩΝΥΜΙΔΗ, ΛΟΥΛΑ. Πως αρχίζει ένα τέλος. Διηγήματα. Αθήνα 1980.
- ΚΑΛΑΜΑΡΑ ΛΩΝΕ, ΒΑΣΩ. Άλλα χρώματα. Ελληνοαυστραλιανά διηγήματα. Αθήνα 1980, Εστία.
- ΚΛΗΜΗ—ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, ΣΟΦΙΑ. Στο δέντρο του ερημίτη. Πάτρα 1980.
- ΛΕΡΑΚΗ, ΓΕΩΡΓΙΑ. Τα πικρά και τα φαιδρά. Διηγήματα. Αθήνα 1976, Κέδρος.
- ΦΩΤΙΑΔΟΥ—ΜΠΑΛΑΦΟΥΤΗ, ΓΙΩΤΑ. Ποτέ ξανά. Αθήνα 1979, Σύγχρονη Εποχή.
- ΑΛΕΞΙΟΥ, ΕΛΛΗ. Μιά μέρα στο γυμνάσιο. Δράμα σε τρεις πράξεις. Δεύτερη έκδοση. Αθήνα 1979, Καστανιώτης.
- ΜΑΝΕΤΑ, ΕΛΕΝΗ. Παφλαγονία. Συμβολικό δράμα. Αθήνα 1980.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ΝΑΝΑ. Λιγάκι εκκεντρικοί. Θεατρικό έργο. Αθήνα 1980. Υπό Σκέψη.
- ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ, ΝΟΡΑ. Μαγικές εικόνες. Επτά δοκίμια. 1960-1965. 2η έκδοση Αθήνα 1980, Νεφέλη.
- ΑΛΕΞΙΟΥ, ΕΛΛΗ. Μικρό αφιέρωμα. Αθήνα 1979, Καστανιώτης.
- ΧΩΛΣ, ΑΛΙΚΗ. Δοκίμια. Τάσεις στη σύγχρονη λογοτεχνία. Χέμινγκουαϊ, Φιτζέραλντ. Αθήνα 1980, Διογένης.
- ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ—ΠΟΘΟΥ ΜΑΡΙΑ. Σάμουελ Μπέκετ. Η εμπειρία της υπαρξιακής οδύνης. Αθήνα 1980, Φιλιππότης.
- ΑΛΚΗΣΤΙΣ. Μανταλάκια στην απλώστρα, ποιήματα στη σιδερώστρα. Βάλλυ. Αθήνα 1980.
- ΓΚΕΡΤΣΟΥ—ΣΑΡΡΗ, ΑΝΝΑ. «Απ' το ένα ως το δέκα». Εικ. Νίκα Ν. Σταματίου. Αθήνα 1980, Κέδρος.
- ΕΜΚΕ, ΕΛΛΗ. Είδα και άκουσα στην Ολυμπία. Αθήνα 1980, Εστία.
- ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ—ΠΟΘΟΥ, ΜΑΡΙΑ. Ο Ορφείας στο μαγεμένο δάσος. Μύθοι και παραμύθια. Αθήνα 1980, Χατζηνικολή.
- ΛΑΜΠΡΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, ΕΜΥ. Καλημέρα ζωή. Παιδικά διηγήματα. Αθήνα 1980, Μνήμη.
- ΛΑΟΥΤΑΡΗ—ΓΚΡΙΤΖΑΛΑ, ΑΝΝΑ. Παραμύθια γραμμένα και ζωγραφισμένα από παιδιά. Αθήνα 1980, Νικόδημος.
- ΜΑΡΓΕΛΗ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ. Ταξίδι στη χώρα του Πέλοπα. Αθήνα 1979, Σκαρβαίος.
- ΜΑΡΓΕΛΗ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ. Ελάτε μαζί μας. Παραμύθια Εικ. Σπ. Σημίτη, Αθήνα Σκαρβαίος, 1979.

- ΣΑΡΑΝΤΙΤΗ—ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ, ΕΛΕΝΗ. Αχ, οι φίλοι μου. Αθήνα 1980, Εστία.
- ΣΤΑΘΑΤΟΥ, ΦΡΑΝΣΗ. Το θαύμα της Ρόδου. Μυθιστόρημα. Αθήνα 1980, Εστία.
- ΣΩΤΗΡΑΚΟΥ, ΠΙΤΣΑ. Η μικρή μας πόλη. Αθήνα 1980.
- ΤΖΩΡΤΖΟΓΛΟΥ, ΝΙΤΣΑ. Νησιά στο κύμα. Εικ. Π. Ζαμπέλι, Α. Μενδρινού. Κηφισιά 1979, Εκδόσεις των Επτά.
- ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ, ΠΙΠΙΝΑ. Στον κάμπο στην αυλή μας. Εικ. Λουίζα Μοντεσάντου. 2η έκδοση. Αθήνα 1980, Κέδρος.
- ΑΛΚΗΣΤΙΣ. 55 tests από την παρεούλα. Αισθητηριακές ασκήσεις. Ασκήσεις συνόλων. Για παιδιά 4-6 ετών. 2η έκδ. Κηφισιά 1980.
- ΑΛΚΗΣΤΙΣ. Tests της 'Αλκίσις για παιδιά 5-7 ετών. Κηφισιά 1980.
- ΑΛΚΗΣΤΙΣ. 56 tests από την παρεούλα. Αισθητηριακές ασκήσεις. Ασκήσεις γραφής. Ασκήσεις συνόλων. Για παιδιά 4-6 ετών. 2η έκδ. Κηφισιά, 1980.
- ΤΑΡΣΟΥΛΗ, ΓΕΩΡΓΙΑ. Τα παιχνίδια μας. Συλλογή Παραδοσιακών παιχνιδιών απ' όλη την Ελλάδα. Αθήνα 1979, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- ΤΣΑΓΚΚΑΡΑΚΗ—ΛΕΔΑΚΗ, ΑΝΝΑ. Μιθαίνω τον κόσμο. Αθήνα 1979, Ορόσημο.
- ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ Γ. Ο Σαισιμονιστής Francois Gaillard περί των ελληνικών πολιτικών πραγμάτων. (Παρατηρήσεις και προτάσεις). Εν Αθήναις 1979.
- ΚΑΡΔΑΡΑ, ΧΡΥΣΟΥΛΑ. Οι Λακεδαιμόνιοι. Πολιτική, πολιτειακή και θρησκευτική ιστορία της αρχαίας Σπάρτης. Αθήνα 1979.
- ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ—ΤΙΒΕΡΙΟΥ, ΘΕΟΔΟΣΙΑ. Νεοαττικά. Οι ανάγλυφοι πίνακες απ' το λιμάνι του Πειραιά. Αθήνα 1979, Αρχαιολογική Εταιρεία.
- ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΟΥ, ΑΓΓΕΛΙΚΗ. Επίδαυρος. Το ιερό του Ασκληπιού και το Μουσείο. Αθήνα 1978, Κλειώ.
- ΑΞΙΩΤΗ, ΜΕΛΠΩ. Άπαντα. Τόμος Γ' Χρονικά. Επιμ. Μάρω Δούκα, Βασίλης Λαμπρόπουλος. Αθήνα 1980, Κέδρος.
- ΚΟΥΡΤΙΑΝ, ΑΝΖΕΛ. Τα τετράδια της Ανζέλ Κουρτιάν. Μνήμες από τη Μικρασία 1915-1924. Επιμ.-πρόλογος Κατερίνα Πλασσάρα. Αθήνα 1980, Πλέθρον.
- ΣΤΡΑΤΟΥ ΔΟΡΑ Ν. Ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί. Ζωντανός δεσμός με το παρελθόν. Αθήνα, ΟΕΒΔ, 1978.

Βιβλία που πήραμε

- Μαρίας Δρογκάρη — Στην κορφή του κόσμου (Μυθιστόρημα — Αθήνα 1963).
- Μαρίας Δρογκάρη — Ο λυγμός της φωτιάς. Εκδόσεις ΓΡΗΓΟΡΗ 1970.
- Μαρίας Δρογκάρη — Χνάρια. Εκδόσεις «ΑΡΝΑ» 1980.
- Γαλάτεια Σακκά — Το δαχτυλίδι του παππού. Εκδόσεις «Δωδώνη» Αθήνα 1975.
- Σύγχρονη Ανθολογία Γυναικείας ποίησης 1900-1980. Επιμέλεια — Ανθολόγηση Ευάγγελος Γ. Ρόζος. Εκδόσεις «Δρυμός» Αθήνα 1980.

RAS

141

ΧΡΟΝΙΑ

1839 - 1980

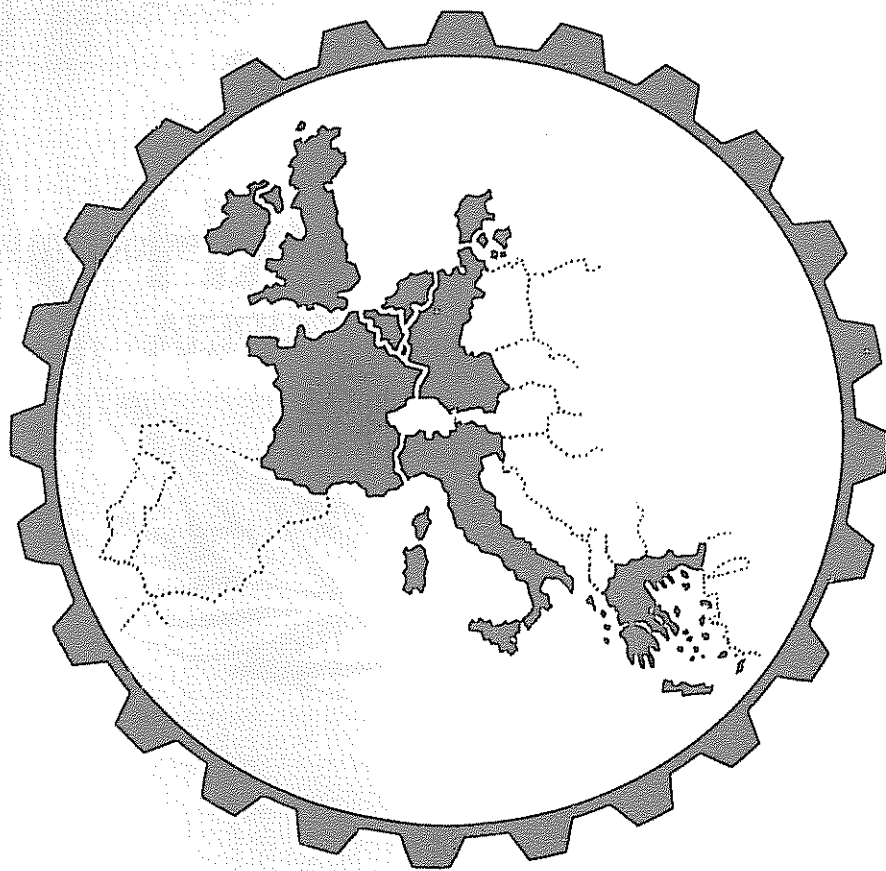
ΑΔΡΙΑΤΙΚΗ

ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Στις νέες προοπτικές
που ανοίγονται με την ένταξη
της Ελλάδας στην ΕΟΚ

η **ΕΤΒΑ**

συμπαραστέκεται δυναμικά

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ Α.Ε.

ΕΛ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 18 ΑΘΗΝΑΙ 135
ΤΗΛ 32 37 981 - TELEX 215203 DIBA GR